

Základy materialistickej jazykovedy

A. V. ISAČENKO

Veda o jazyku je staršia, než sa to obyčajne myslí. Klasický starovek mal na jazyk svoje vyhranené náhľady, z ktorých dodnes školská gramatika čerpá mnohé svoje schematické poznatky. Celá dnešná gramatická terminológia pochádza z klasických prameňov. Pre mnohých súčasných lingvistov je ešte aj dnes latinská gramatika vzorom a poslednou autoritou pre teoretické spracovanie jazyka. V stredoveku jazyk nebol predmetom hlbšieho skúmania, hoci sa práve vtedy kryštalizovali a ustálili v scholastickej forme základné tézy starovekého názoru na jazyk. Veda o jazyku v modernom slova smysle vzniká až začiatkom XIX. storočia. Bola to doba nástupu novej spoločenskej triedy na historickom dejišti: doba nástupu meštiackej triedy, doba víťazstva kapitalizmu nad zastaralými feudálnymi formami v západnej Európe. Pre každého, kto vie myslieť historicky, musí byť jasné, že i teoretické náhľady na jazyk nevyhnutne odzrkadľovali všeobecný spôsob myslenia tej spoločenskej triedy, v ktorej vznikali. Tak má staroveká teória jazyka bezpochyby zjavné črty toho svetového náhľadu, ktorý si utvorila trieda otrokárov. Nie je teda nič divného v tom, že novšia jazykoveda, ktorá vznikala v dobe nastolenia kapitalizmu, má všetky príznaky spôsobu myslenia, všetky príznaky ideológie vedúcej triedy kapitalizmu, t. j. buržoázie. Preto môžeme, ba musíme hovoriť o *buržoáznej* jazykovede, ktorá donedávna bola jedinou jestvujúcou jazykovedou vôbec.

Buržoázna jazykoveda sa vyvíjala tak, ako sa vyvíjala celá buržoázna ideológia. Ako disciplína, ktorá sa zaoberá spoločenskými javmi — a jazyk je eminentne spoločenský jav — tvorila jazykoveda organickú súčasť všeobecných buržoázných náhľadov na spoločnosť, odrážala však aj iné buržoázne vedecké teórie, ktoré vznikali vo vedných oblastiach, nemajúcich nič spoločného so skúmaním človeka, jeho kultúry, jeho kolektívnej tvorby. Novšia jazykoveda prešla rozličnými vývinovými fázami: poznala na začiatku minulého storočia romantickú fázu, prešla cez fázu pozitivizmu a vyústila, už na začiatku nášho storočia, vo fázu tzv. štrukturalizmu. Hoci štrukturalisti viedli ostrý boj so zastancami starších názorov na podstatu jazyka, najmä so školou tzv. „mladogramatikov“, treba predsa konštatovať, že rozpory medzi týmito dvoma školami sa netýkali podstaty vecí. Tak mladogramatický pozitivizmus, ako i štrukturalizmus spočívaly totiž na *idealistickom* základe. V čom sa prejavoval idealistický základ rozličných obmien buržoáznej jazykovedy?

Buržoázna jazykoveda skúmala predovšetkým jazykovú formu. Pozornosť bádateľov sa sústreďovala na hláskovú stránku jazyka. Mladogramatici nastolili navonok veľmi presvedčivý systém tzv. „hláskových zákonov“, podľa ktorých vraj prebiehajú všetky zmeny v jazyku, ale veľmi málo si všímali omnoho podstatnejších zmien, ktoré vznikali v jazyku v dôsledku zmien v ľudskom myslení, spôsobených podstatnými zmenami hospodárskej základne a striedania sa foriem spoločenského spolunažívania ľudí. Mladogramatici študovali iba jednu stránku jazyka, stránku jeho znenia, skoro úplne ignorujúc to, čo vlastne robí jazyk jazykom: jeho významovú stránku. Štrukturalisti odhalili síce podstatné chyby, ktorých sa dopustili mladogramatici, keď skúmali hlásky jazyka ako zjavy fyzikálne. Nahradili prírodovedeckú metódu mladogramatikov v jazykovede inou metódou, ktorú často nazývali „sociálnou“, ale v podstate robili tú istú chybu ako tí, proti ktorým polemizovali: zostali v podstate pri formálnom skúmaní jazyka, pri dôkladnom rozbere zasa len hláskovej, čiastočne i tvaroslovnej stránky. Veď postačí nazrieť do ktoréhokoľvek odborného lingvistického časopisu, aby sme sa presvedčili o tom,

že prevažná väčšina článkov a úvah bola venovaná otázkam fonetiky alebo fonologie, alebo otázkam tvaroslovia. Práve v tomto odtrhnutí formy od obsahu, znenia od významu, jazyka od myslenia sa prejavovala idealistická podstata každej buržoáznej jazykovedy, či už oblečenej do mladogramatického, alebo štrukturalistického rúcha.

S nastolením socialistickej spoločnosti na území jednej šestiny sveta muselo dôjsť k prenikavej revízii všetkých vedných disciplín pod zorným uhlom nových teoretických a svetonáhľadových zásad, na ktoré sa opierala revolučná teória a prax v Sovietskom sväze. Nepostačilo iba odhaliť doterajšiu lingvistiku ako idealistickú vedu. Bolo treba nanovo postaviť celý rad základných otázok, týkajúcich sa podstaty jazyka a vyvodiť z toho nevyhnutné vedecké dôsledky. Tak za nových sociálnych podmienok, pri vzniku novej socialistickej spoločnosti, vznikala nová jazykoveda, ktorá sa budovala na pevnej základni materialistického vedeckého svetonáhľadu.

Vznik materialistickej jazykovedy je tesne spojený s menom sovietskeho vedca Nikolaja Jakovleviča Marr a. On prvý so všetkou dôslednosťou aplikoval poznatky marxistickej filozofie, teda poznatky dialektického a historického materializmu, na jazykovú problematiku. Hlavnou zásluhou Marrovou bolo slúčenie jazyka s myslením. Ľudské myslenie sa vyvíja, mení v závislosti od vývinu materiálnej výroby a materiálneho obcovania. Spolu so zmenami v danej skutočnosti mení sa myslenie ľudstva. Podľa jednej z geniálnych definícií klasikov marxizmu je „jazyk bezprostrednou skutočnosťou mysle“.* Teda v jazyku sa odrážajú zmeny vo formách a spôsoboch ľudskej práce, materiálnej výroby a spôsobov spolunažívania ľudí. Bolo by nehistorickým a teda nevedeckým skúmať jazyk mimo jeho konkrétnej historickej determinovanosti. Formy jazyka, jeho obsah a funkcie sa menia spolu so zmenami spoločenských štruktúr. Marr postavil otázku o vzniku ľudskej reči, otázku, ktorej idealistická lingvistika vyhýbala, vyhlasujúc ju za „nevedeckú“. Problematika vzniku ľudskej reči, tzv. glottogeneza,

* K. Marx a F. Engels, *Sobrané spisy* (ruské vydanie) IV, 17, 434.

tvorí jednu z podstatných častí Marrovho učenia o jazyku. V tomto článku nebudem sa podrobnejšie zaoberať týmto veľmi zaujímavým a dôležitým problémom materialistickej jazykovedy, lebo chcem predovšetkým poukázať na praktický dosah materialistickej lingvistiky pri riešení celkom konkrétnych nielen jazykovedných, ale aj pedagogických otázok.

„Jazyk je najdôležitejším prostriedkom ľudského obcovania.“ Takto charakterizuje jazyk veľký pokračovateľ klasikov marxizmu — V. I. Lenin. Štúdium jazyka nemôže preto zostať súkromnou záľubou niekoľkých jednotlivcov. Prax spoločenského života vyžaduje na každom kroku jednoznačnú odpoveď jazykospytca. Táto odpoveď nesmie byť diktovaná tým alebo oným osobným postojom, tým alebo oným subjektívnym náhľadom na jazyk. Táto odpoveď musí byť s každej stránky vedecky fundovaná. Materialistická jazykoveda nesmie preto skúmať jazyk ako izolovaný zjav, ako to robili a robia odchovanci buržoáznej jazykovedy, ktorí umele izolujú jazykový „systém“ od spoločnosti, t. j. od tvorcu a nositeľa jazyka samého. Podľa Stalinovej definície je „jazyk najdôležitejším nástrojom vývinu a boja“. Víťazný proletariát si musí osvojiť tento nástroj vývoja a boja vo vlastnom záujme. Jazykospytec, ale i každý jazykový praktik sa musí zbaviť starých, idealistických náhľadov na jazyk a usilovať sa o skutočne vedecké ponímanie jazykových zjavov.

Podľa učenia materialistického jazykospytu odráža jazyk tie normy ľudského myslenia, ktoré boli dosiahnuté vývinom jeho nositeľa, t. j. konkrétnym národom v dôsledku materiálnych a spoločenských zmien, cez ktoré tento národ prešiel. „Primitívne“ jazyky nie sú primitívne preto, že ich nositelia sú od prírody nevyvinutí a vývinu neschopní ľudia. Tzv. „primitívne“ národy stoja len na takom stupni materiálneho a spoločenského vývinu, ktorý im ešte nedovolil prejsť k vyšším formám myslenia. Postačí, aby sa zmenila materiálna základňa, aby sa zmenil spôsob výroby a tým samým forma spoločenských a výrobných vzťahov jednotlivcov, aby sa „primitívny“ jazyk začal pred našimi očami vyvíjať a rásť. Najlepším dokladom pre toto tvrdenie sú jazyky mnohých národov Sovietskeho svazu. Ešte pred Veľkou októbrovou revolúciou boli to jazyky primitívne, nevyvinuté, lebo spoločenské zriadenie ich nositeľov stálo na

veľmi nízkom stupni: bolo to zriadenie rodové, ktoré sa ešte nestačilo premeniť na feudálne zriadenie, o kapitalistickom zriadení s jeho vysokými formami výroby ani nehovoriac. Ale stačilo zaviesť u týchto národov nové socialistické formy výroby a takto priamo preskočiť niekoľko historických období, aby sa myslenie týchto „primitívov“ v podstate zmenilo. Do jazyka kedysi zaostalých národov, žijúcich na severe európskej časti SSSR a v Sibíri, prekladajú sa dnes teoretické spisy zakladateľov marxizmu-leninizmu! Ešte pred 35 rokmi tieto národy nemali abecedy, nemali literárneho jazyka. Boli to rybári a poľovníci, žijúci za polárnym kruhom vo veľmi ťažkých životných podmienkach. Poslednou a najvyššou autoritou bol tam šamán, šarlatán i kňaz v jednej osobe. Dnes študuje mládež týchto národov na veľkých univerzitách a dokazuje tým, že bájka o osudovej zaostalosti niektorých národov je výplodom koloniálnej politiky imperialistov, ktorí chcú presvedčiť ľudstvo o nevyhnutnosti vykorisťovania týchto „primitívov“ a upevniť nad nimi večné tŕststvo.

Hoci teda jazyk odráža stupeň myslenia, ku ktorému dospela daná spoločnosť, žijú v ňom i naďalej stopy veľmi starých vývinových fáz, ktoré pre dnešné myslenie už nie sú srozumiteľné. Sú to akési prežitky, ktorých sa jazyk iba postupne zbavuje. Keď napríklad v slovanských jazykoch slová *koniec* a *začiatok* pochádzajú od jedného spoločného kmeňa (*kon-//ken-//čen-*), máme tu pred sebou prežitok veľmi starého spôsobu myslenia, v ktorom sa ešte nediferencovali pojmové protiklady. Pre nás je dnes nemysliteľné nazývať protikladné zjavy tým istým slovom. V štádiu tzv. „difúzneho“ myslenia je to norma. Keď dnes používame v slovenčine neosobné zvraty, ako *hrmí*, *svitá*, *zabílo ho*, *chce sa mi*, máme pred sebou prežitky tej doby ľudského vývinu, keď prírodné úkazy a duševné pohnútky sa pripisovali akýmsi nadprirodzeným silám a keď sa pri takom zvrate ako *hrmí* ozaj myslelo, že hrmí nejaká vyššia bytosť. Ale tieto prežitky starších vývinových fáz, ktoré odhaľuje tzv. paleontologická lingvistika, sú dnes celkom prehodené. Veď lingvisticky nevzdelaný Slováčok ani netuší, že *koniec* a *začiatok* sú odvodené od jedného kmeňa a pri zvrate *hrmí* už nemvslí na subjekt. Dnešný stupeň vývinu európskych jazykov, dnešné

štádiu tohto vývinu je charakterizované prítomnosťou jasne rozčlenených pojmov, prítomnosťou jasne rozhraničených vetných členov a tzv. nominatívnej vety. Štádiálny výskum jazykovej minulosti tvorí ďalšiu disciplínu materialistickej jazykovedy.

To však neznamená, že by materialistický jazykospyt mohol ignorovať jazykové zmeny, ktoré sa dialy v nedávnej minulosti a ktoré sa dejú pred našimi očami. Vychádzajúc zo Stalinovej, už spomenutej definície, že „jazyk je najdôležitejším nástrojom vývinu a boja“, skúma materialistický jazykospyt úlohu jazyka v boji spoločenských tried. Tento triedny zreteľ otvára pre jazykospytca, ktorý sa zaoberá napr. spisovným jazykom, celkom nové perspektívy. Triedny zreteľ pri skúmaní otázok vzniku a vývinu spisovného jazyka pomáha bádateľovi orientovať sa v triednych prameňoch spisovného jazyka. Spisovný jazyk, ktorý vznikol ešte v lone feudálno-aristokratickej spoločnosti, vyznačuje sa podstatne inými znakmi než jazyk, ktorý vznikol ako spisovná reč až pri nastolení kapitalizmu, teda v lone meštiackej spoločnosti (príklad: spisovná slovenčina). Takýto spisovný jazyk, ktorého vznik je podmienený nástupom buržoáznej triedy, tvorí sa obyčajne ako nástroj národnostného boja. V dôsledku národnostne obranného rázu takéhoto spisovného jazyka vzniká obyčajne prudký purizmus, usmernený proti niektorým cudzojazyčným prvkom. Tak treba rozumieť napr. protimaďarský a protinemecký purizmus v spisovnej slovenčine pred rokom 1918. Nositeľkou spisovnej slovenčiny v dobe medzi revolučnými rokmi 1848/49 (konštituovanie spisovnej slovenčiny) a prevratom z roku 1918 bola buržoázna trieda. Národnostný boj tohto obdobia bol vlastne bojom jednej buržoázie s druhou: hospodársky slabšej slovenskej buržoázie s hospodársky mocnejšou buržoáziou maďarskou a nemeckou. Po roku 1918, t. j. po utvorení Československej republiky a čiastočnom odstránení konkurencie Maďarov a Nemcov, nadobúda slovenský jazykový purizmus iný ráz: stáva sa prevažne purizmom protičeským. Je to pochopiteľné, lebo mladá slovenská buržoázia, ktorá ostáva aj naďalej nositeľkou spisovného jazyka, ostro pociťuje v rámci prvej Republiky hospodársku konkurenciu buržoázie českej. Postačí pripomenúť, ako

ostro reagovala vtedajšia slovenská verejnosť na Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931, vidiac v nich pokus počestenia spisovnej slovenčiny. Protičeský charakter jazykového purizmu na Slovensku sa prejavuje jednoznačne v nových Pravidlách z roku 1940, v ktorých sa mnohé české výrazy, alebo výrazy, ktoré sú spoločné slovenčine a češtine, nahrádzajú výrazmi nárečovými, ba niekedy i neslovenskými (napr. čava, írečítý a pod.).

Ak vychádzame zo základov materialistickej jazykovedy, musíme si so všetkou dôslednosťou ujasniť, že po odstránení buržoázie z hospodárskeho a verejného života ľudovodemokratickej Republiky je akýkoľvek pokus o znovuvzkriesenie protičeského jazykového purizmu v spisovnej slovenčine anachronizmom. Rovnoprávne spolunažívanie obidvoch národov v obnovennej ČSR, garantované májovou ústavou a uskutočňované ľudovými a národnými orgánmi, vylučuje akékoľvek pokusy imperialistického postoja Čechov k Slovákom. Slovenský a český proletariát majú v tejto Republike spoločný cieľ: výstavbu socializmu. So stanoviska zodpovedného jazykospytca bolo by veľkým omylom stavať na cestu spoločného úsilia českého a slovenského ľudu umelé jazykové prekážky. Dnes už niet a nemôže byť sporu o tom, či slovenčina je, alebo nie je samostatným jazykom. Ale samostatnosť tohto jazyka nezávisí od toho, či sa v češtine a v slovenčine zavádzajú súčasne a spoločne rovnaké technické termíny na označenie toho istého zjavu verejného, politického alebo vedeckého života.

Z uvedeného je jasné, že materialistický postoj vyžaduje od jazykovedca práve to, čo mu odopierala stará buržoázna jazykoveda: aktívne usmerňovať jazykový vývin, predvídať vývinové smery v spisovnom jazyku, demokratizovať spisovnú reč, zasahovať do jazykovej tvorby. Aby tieto aktívne zásahy do tohto „najdôležitejšieho nástroja vývinu a boja“ boli účinné, zodpovedné a kladné, treba sa pozbaviť akýchkoľvek osobných záľub, úzko triednych, stavovských alebo nacionalistických predsudkov, treba pristupovať k jazykovým javom s jedine vedeckých pozícií svetonáhľadu marxizmu-leninizmu. V oblasti ustálenia slovníka a frazeologie spisovnej slovenčiny treba sa zbaviť strachu pred „neslovenskými“ výrazmi tam, kde ich po-

užívanie je štylisticky odôvodnené. Treba zabrániť zásahom nepoučených a úzkoprsých upravovateľov, ktorí autorov individuálny štýl nahrádzajú bezfarebnými čítankovými vetami. Ved' práve takýmto nezodpovedným a nedomysleným, mechanickým zásahom slovo *činžiak*, ktoré použil Tatarka vo svojej Farskej republike, nahradilo sa (pravda, podľa platných Pravidiel) slovom *obytný dom*. Nuž, porovnajme triednu náplň tohto slova *činžiak*, plného opovrhnutia pre jeho majiteľa, ba pre celý systém, ktorý umožňuje jednotlivcovi bohatnúť na úkor nájomníkov, s bezpohlavným, komisným slovom *obytný dom*!

Nový, materialistický postoj k jazykovým faktom sa má prejavovať vo zvýšenej miere i v traktovaní materinského jazyka na školách. Materialistická jazykoveda zdôrazňuje tie složky jazyka, ktoré sú najviac zaťažené obsahom, významom. V oblasti gramatiky je to skladba. Treba preorientovať školské gramatiky, pozbaviť ich formalizmu, „morfologizmu“, hovoriť menej o „vzoroch“ a viacej o vetách. Treba dobudovať systém slovenskej skladby, s použitím najnovšej, najmä sovietskej odbornej literatúry, ktorá dnes stojí na vyššom stupni, ako ktorákoľvek buržoázna „teória“ vety. Treba i pri vyučovaní na školách I. a II. stupňa uplatňovať marxisticko-leninský postulát o spojitosti teórie a praxe. Názor, že v školskej praxi sa majú podávať iba také výsledky vedy, ktoré sa „overily“ dostatočným „odstupom“, je v koreni hlboko reakčný. Moderná sovietska metodika vyžaduje najmä pri vyučovaní materinskej reči spojenie školskej gramatiky s najnovšími výdobytkami jazykovedy. Nie je ničím opodstatnené, že naše školské gramatiky zaostávajú za jazykovednou teóriou tak asi 30—50 rokov! Spojiť školu s najpokrokovejšou vedou — to je jedna z hlavných požiadaviek, ktoré vyplývajú zo správneho aplikovania dialektickej metódy v školskej praxi.

Veľmi smutným zjavom mnohých našich učebníc, či už jazykových, či historických, je stále opakovanie dávno prekonaných a vyvrátených „teórií“ o praslovančine, o slovanskom alebo indoeuropskom „pranárode“, o ich spoločnej pravlasti a pod. Vychádza sa obyčajne z čisto formálnych (hláskoslovných) porovnaní niekoľkých slov a tvrdí sa, že Slovania tvorili kedysi s predkami dnešných Indov, Grékov, Germánov atď. je-

den spoločný „pranárod“. Materialistická jazykoveda zúčtovala s touto škodlivou a nehistorickou teóriou. J. V. Stalin so všetkou dôraznosťou poukázal na to, že každý súčasný národ sa skladá z najrozmanitejších prvkov: „Dnešný taliansky národ vznikol z Rimanov, Germánov, Etruskov, Grékov, Arabov atď. Francúzsky národ sa utvoril z Galov, Rimanov, Britov, Germánov atď. To isté treba povedať o Angličanoch, Nemcoch a ostatných národoch, ktoré sa konštituovali ako také z ľudí rôznych národov a plemien.“ (J. V. Stalin: O národnostnej otázke.) To isté platí, pravdaže, i pre každý moderný európsky národ, teda i pre Slovákov. Ešte nie sú do podrobností preskúmané okolnosti, za akých sa konštituoval dnešný slovenský a český národ. Riešenie tejto otázky čaká ešte nielen našich lingvistov, ale i historikov, archeologov a národopiscov. Ale možno už dnes povedať so všetkou dôraznosťou, že dnešný slovenský národ nevznikol priamočiaro z akéhosi praslovanského „národa“.

Teória „pranároda“ a „prajazyka“ je nielen nevedecká, idealistická a hlboko nehistorická, ale i škodlivá a nebezpečná. Veď na základe tejto teórie mohli nemeckí „vedci“ tvrdiť, že dnešný nemecký národ je predstaviteľom „čistej nordickej rasy“, a mohli vyhlasovať iné, najmä slovanské národy, za „menejcenné“ a „podradné“. Miešanie najrozmanitejších národov a plemien pri vzniku moderných európskych národov omnoho výstižnejšie vysvetľuje prítomnosť rôznych jazykových a kultúrnych prvkov v lone jedného národa. Len miešaním rôznych a rôznorodých plemien možno vysvetliť napr. výskyt „karpatských“ kultúrnych a jazykových prvkov v slovenskej ľudovej kultúre (najmä v „salašnickej“ kultúre, porov. výrazy, ako *fujara*, *geleta* a pod.). V tomto smere bude treba vykonať ešte pekný kus práce, aby problémy slovenskej etnogenezy (vzniku slovenského národa) sa nám ujasnili v svetle materialistickej vedy.

So stanoviska používania poznatkov materialistickej jazykovedy v praxi treba pripomenúť i metodiku vyučovania cudzích jazykov na našich školách. I v tomto prípade treba vychádzať z bohatej skúsenosti sovietskych jazykospytcov, ktorí v mnohonárodnom Sovietskom sväze musia denne riešiť i teoreticky i prakticky naliehavé otázky vyučovania často úplne odlišných

cudzích jazykov v školách. Medzi pedagógmi často počúť názor, že vyučovanie cudzieho jazyka, najmä jazyka veľmi blízkeho slovenčine, akým je ruština, má sa diať „priamou“ metódou, s úplným alebo skoro úplným vylúčením „gramatiky“. Nuž, sovietski metodikovia majú o tom celkom odlišný názor. Ozrejmiť si zvláštnosti cudzieho, hoci aj príbuzného jazyka možno iba prostredníctvom stálego porovnávania gramatických noriem tohto jazyka s gramatickými normami materinskej reči, pričom sa „vyžaduje porovnávacie pozorovanie syntaktickej stavby jazykov“ (akad. I. I. Meščaninov v Izvestiach AN SSSR, OLJ VIII, 293, 1949). Nie „papagájová“ metóda, nie mechanické nacvičenie slovíčok a viet, ale uvedomelé porovnávanie tých jazykových prostriedkov, ktorými sa podávajú v oboch jazykoch tie isté pojmy. Materialistická lingvistika vyžaduje od školskej práce kus teórie, ale teórie životnej.

Zakladateľ materialistickej jazykovedy N. J. Marr kedysi povedal toto: „Vedu o jazyku neslobodno traktovať tak, ako by to nebol predmet najväčšej aktuálnosti na teoretickom fronte socialistickej výstavby. ... Jazyk sa má stať ešte mohutnejším, priam magicky účinným nástrojom v rukách budovateľov nového sveta.“ Týmto výrokom chcel by som podnietiť všetkých tých, ktorí vo svojom teoretickom úsilí o novovýstavbu jazykovedy nevidia dnes u niektorých kultúrnych činiteľov dosť pochopenia pre svoju teoretickú i praktickú prácu. Najlepším prejavom činnosti spolupráce slovenských filologov a praktikov jazyka má sa stať osvojenie si základov novej sovietskej materialistickej jazykovedy a ďalšia tvorivá práca na základe veľkého učenia, ktoré nám dali Marx, Engels, Lenin a Stalin.

Niekoľko názvov zo starého Liptova

JÁN STANISLAV

S e s t r ě .

Sestrě by ste márne hľadali na mape obcí. Dnes to nie je obec, ale len osada v Liptove, v chotári obce Bobrovník, od Ružomberka na severovýchod. Osada má asi tri domy a okolo

20 obyvateľov. Mohlo by sa zdať, že o takejto malej a bezvýznamnej osade písať je úplne zbytočné. Nie je to tak. Jej meno je veľmi dôležité pre posúdenie histórie osídlenia Liptova.

Najstaršie záznamy tohto mena nie sú pre obec, ale pre potok: iuxta fluvium *Sesterche* na r. 1297 a 1299 v Liptov. registri (§ 83), ale aj r. 1295/tr. 1296: ad aquam *Sesterche* (ÁŮO V, 140). Tieto doklady uvádza A. Húščava (*Kolonizácia Liptova* 29, 70). Je tu aj doklad ad caput *Szezterecz Potok* z r. 1297 (Fejér, Cod. Dipl. VII. 2, 253). Uvádza ich Vlad. Šmilauer (*Vodopis* 41, 312) a uvádza aj ďalšie.

V Liptovskom privilégii z r. 1265/tr. 1270 (ÁŮO XI, 499, Száz. 1909, 879, Szentpétery, Reg. 1452) sú tvary *Sestruche*, *Sesturche*.

Ďalej sú doklady: Petrus... de *Sertereh* meliky z r. 1355 (Nagy Iv., Liphthay cs. okl. 2/4), *Sesthercz* r. 1463 (Száz. XLIII, 886). *Szeszterche*, *Szesztriche* zapisuje B. Majláth (Turul IX, 165, 166) bez jasného datovania.

Vl. Šmilauer (312) uvádza, že pri žriedle je vrch *Sestrč* a pri ústí samota *Sestrč*. Etymologia mena mu bola neznáma. Možno ju podľa neho azda chápať ako odvodeninu mena *Sestra* (pravý prítok Volgy v gub. moskovskej). Uvádza, že J. Rozwadowski (RS VI, 48) ho kládol ku koreňu *ser-*, ktorý znamená „tiecť, plynúť, bežať“. Rozwadowski toto slovenské meno nepoznal.

Tu najpravdepodobnejšie treba vychodiť nie od pomenovania potoka, ale z pomenovania osady. Nazdávame sa, že *Sestrč* je najprv — primárne — menom osady a podľa nej potom — sekundárne — aj menom potoka, ktorý cez ňu tečie.

Podľa historických dokladov pôvodná forma mena bola *Sestrčä*; dnes by sme hovorili v spisovnej slovenčine *Sestrča*. Je to meno utvorené z osobného mena *Sestrčkъ* pomocou prísvojovacej prípony *-ja*. Predpokladáme teda spojenie *Sestrčk-jä*, z čoho sa vyvinula celkom pravidelne forma *Sestrčä*, resp. *Sestrčä*.

Zápisy v historických prameňoch ukazujú, že slabičné *r* pisári nevedeli vždy dobre postihnúť a nahrádzali ho skupinou *ur, ru*, alebo *er, ere*, ri podľa maďarského spôsobu substitúcie.

Doklady *Szezterecz* na r. 1297, *Sertereh* 1355, *Sesthercz*

1463 ukazujú, zdá sa, že popri forme *Sestrčā* existoval aj dvojtvár *Sestreč* zo *Sestrčkjē*, event. z neho aj novotvar *Sestereč*, lebo genitív k *Sestreč* bol *Sesterča*, resp. *Sesterčā*; vyrovnaním mohol potom vzniknúť tvar *Sesterčē* podobne ako *Bobroveček* namiesto *Bobrovček*. Treba však počítať s tým, že pisári nevedeli dobre postihnúť slabičné *r* a kládli okolo neho samohlásky. Zápis z r. 1297 je v edícii Fejérovej a nie je zrejme správny.

Tvar *Sesterč*, ktorý uvádza M. Bel (Not. II, 584), má *-er-m. -re-* podľa genitívu.

Osobné mená, odvodené od podstatného mena *sestra*, u starých Slovanov existovali. Tak stará čeština poznala osobné mená *Sestrna*, *Sestrohor*, dnes je čes. priezvisko *Sestr*; stará poľština mala osobné mená *Siestrzemil* (r. 1208), *Siestrzewit* (r. 1204), ďalej *Siostrawa*, *Siostroch*, *Siostrasz*, *Siostrucha* (Taszycki. Najdawn. pol. im. os. 95). Miklosich (Die Bildung... 96) uvádza z pol. aj os. m. *Siestrzewal* a miestny názov *Siestrzewitowscy*. V Česku sú obce *Sestronovice* a *Sestrouň* — prvé k osobnému menu *Sestroň*, druhé k *Sestrún*. V Juhoslávii sú mená obcí *Sestranec*, *Sestranjska Vas*, *Sestrovic*, *Sestrunj* a trochu nejasné *Sestrže* (Im.-Reg. 947).

Sokolče.

Sufixom *-jē*, *-ja*, *-je* sa utvorilo aj meno obce *Sokolče*. Táto obec sa spomína ako obec sokolníkov v XIII. stor.: *de terra falconarium... domini Regis in Lvpto existencium* r. 1297 (ÁŮO V. 180). Títo sokolníci sa zaoberali chovom sokolov na lov pre kráľa a boli aj strážcami hôr (Húščava, Kolonizácia... 14). Boli to teda feudálni služobníci.

Obec sa uvádza aj pod maďarským menom *Solumus* (= *Solvmos*) 1267 (ÁŮO III. 160) a inokedy. Je to preklad.

Pôvodne sa po slovensky táto obec volala *Sokolča*, resp. *Sokolčā* : *Sokolcza* 1469 (Let. Matice sloven. XI. 1874. sv. II., str. 81). *Sokolče* je teda novšia podoba podľa vzoru pomnožených mien, ktorých je v okolí viac.

Meno je odvodené sufixom *-ja* od podstatného mena *sokolč*. Kladieme sem tento tvar na *-č*, pretože sa týmto sufixom tvorily nomina agentis; porov. *švec*, *kupec*, *hudec*, *honec*

a i. V slovinčine aj dnes existuje tvar *sokolec* vo význame ,pestovateľ holubov' (Pleteršnik); to je len prenesený význam z ,pestovateľa sokolov'. Starí Slováci mali teda zrejme subst. *sokolec* v tomto význame. Je to teda obec ,sokolcova', t. j. sokolníkova.

Meno obce feudálneho služobníctva sa utvorilo sufixom *-ja*, ktorého produktivnosť patrí u nás do ranej feudálnej doby.

Lupča, Lubeľa, Liptov

V tomto kraji do tej istej skupiny mien a očividome aj do tej istej ranej feudálnej doby patria aj iné dve mená, a to *Lupča*, ktorá pochodí z osobného mena *Lubъkъ*, a *Lubeľa*, ktorá pochodí z osobného mena *Lubeľa*. Tvorenie je tu sufixom *-elja* (Taszycki, o. c. 58). Ak sa k tomuto menu pripojil ešte posesívny sufix *-ja*, výsledok by bol zas len *Lubeľa*, lebo za *Lubeľ-ja* je opäť *Lubeľa*.

V tomto kraji bol aj hrad *Lubtov*, resp. *Lübtov* a potom *Libtov*, vyslovované ako *Liptov*. Tento hrad bol nad dnešnou Sielnicou. Pôvodný feudálny pán, ktorý bol jeho majiteľom, mohol sa volať *Lubota*. Jeho hrad sa označil jeho menom, rozšíreným o prisvojovací sufix *-ov* ako vlastnícky znak. Tvar mohol byť *Lubotov*. Dlhšie mená sa rady skracovali tak, že prostredná samohláska vypadla. Tak vznikla *Radvaň* zo staršej formy *Radovaň* a tak asi vznikol aj *Lubtov*. Menom hradu sa označila neskôr celá stolica.

Mená na *Lub-* sa v Liptove zjavujú vo veľmi tesnej blízkosti. Lokality *Lubča*, *Lubeľa* a *Lubtov* môžu mať svoje mená podľa toho istého feudála, ktorý sa napokon oficiálne mohol volať *Euboměr*, *Lubomír*, *Euboslav*, *Lubomysl*, *Lubivoj*, *Eubobrat* alebo pod. Takéto dlhé mená sa často skracujú a výsledkom tohto procesu mohli byť mená *Lubъkъ*, *Lubota*, *Lubeľa* pri tej istej osobe. Je to to isté, ako keď sa dnes dakto volá oficiálne *Vladimír*, ale inak ho volajú *Vlado*, *Vladko*, alebo niekto je *Ján*, ale takto ho nikto nevolá, lež povedia mu *Jano*, *Hano*, *Janko*, *Janičko*, *Jánoš* (je to slovenský tvar s takým *-oš*, aké je v *Miloš* a i.), volakedy aj *Jánošík*, *Janda*, *Hanus*, *Hanuš* a pod.

Slovom, nejaký feudál *Eubota-Lubeľa-Lubъkъ* mal v majetku územie pod hradom Liptovom, a to aj na ľavej strane Váhu,

kde v tomto kraji leží Lupča a Lubeľa. Aká je tu súvislosť so zvolenským Lubkom, ktorý bol majiteľom Zvolenskej Lupče, povie nám azda historik. Vieme, že v dávnych storočiach bola úzka súvislosť medzi Liptovom a Zvolenom a že Liptov bol pôvodne vlastne súčasťou Zvolenskej stolice. Môže to však byť celkom samostatné pomenovanie.

Napokon meno na *Lub-* je aj na západnom okraji Liptova: *Eubochňa*. Sem patria mená *Lubietová* (k os. m. *Eubäta*), *Luboreč* (k os. m. *Luborek*), *Lubotín* (k os. m. *Lubota*) vo Spiši a Šariši, *Eubošová*, *Liborča* (k os. m. *Luborek*) a i. Všetko toto sú pomenovania z feudálnej doby. Chronologicky na prvom mieste ako najstaršie sú zasa mená *Luboreč*, *Liborča*, tvorené tak isto ako *Sestrč*, *Lubča*.

Je vôbec zaujímavé, že v okolí hradu Liptova je viac veľmi starodávnych typov mien. Sem patria geografické mená, ako *Sielnica*, *Bobrovník*, *Hliník*, *Bukovina*, *Prosiek*, *Ráztoky*, *Brnice* (t. j. blatá) a i.

Typicky feudálnymi menami sú: *Beníky* (k *Beník* a toto k *Benedikt*) so zdôrazneným kolektívnym značením. Potomkov pôvodného feudála označujú mená *Čemice* (k os. m. *Čema*), *Benice* (k os. m. menu *Bena* — *Benedikt*), *Andice* (k os. m. *Anda*), *Bodice* (k os. m. *Boda*), *Fiačice* (k os. m. *Fiača*, *Fiačka*, *Fiotha*; Húščava, Kolonizácia Lipt. 71, Zem. arch. Okolič. 165).

Tieto mená sú v blízkom okolí Paludze.

Paludza.

Meno *Paludza* nám narobilo veľmi mnoho starostí; z neho je odvodené meno *Palúdzka*, vyslovované *Palúčka*.

Paludza sa uvádza v listinách ako praedium *Polugia* 1246 (ÁŮO II, 189), ako potok: fl. *Paluga*, fl. minus *Paluga* 1269 (doklady uvádza Vl. Šmilauer, Vodopis 46—50, 315—6).

Vysvetľovania mena boli všelijaké. Napokon Vl. Šmilauer (316) sa rozhodol pre románsky pôvod mena: z románskeho *Paludja* je vraj *Paludza*. Čakali by sme však radšej *Poludza*. Románi v prostrednom Liptove skutočne boli. Na potvrdenie toho sa uvádza meno obce *Vlachy* (*Vlašky* sú odvodené z tohto). Lenže toto meno môže pochodiť aj z osobného mena *Vlach*,

ktoré vzniklo z mena *Vladimír* alebo iného mena na *Vla-*. Ale v tomto prípade pôjde naozaj o Románov.

Pri L. Sv. Mikuláši sa totižto naozaj v Liptovskom registri (§ 67) uvádza *terra Latinorum*. V listine z r. 1262 sa uvádza *villa Latina*, ktorú A. Húščava identifikuje s Vlachmi (Koloniácia Liptova 44).

Bola by tu teda naporúdzi možnosť výkladu mena *Paludza* z latinského, lepšie románskeho *palud-* (*palus*, *paludis*, 'močiar').

Tu však je aj iná možnosť. Na Slovensku je priezvisko *Palud*. Čítal som ho v novinách na jar 1949; teraz už neviem, v akej súvislosti a z ktorého kraja alebo obce jeho držiteľ pochádzal.

Meno *Palud* sa skladá z koreňa *pal-* a sufixu *-ud*.

Mená s koreňom *pal-* sú napr. v českých osobných menách: *Palek*, *Paleč* (Miklosich 84), v priezviskách *Pala*, *Palý*, *Pálek*, *Palica*, *Palic*, *Palák*, *Palach*, *Palis*, *Palát*, *Paloda*, *Palda*, *Paldera*, *Paldus*, *Palduš*, *Pálka*. Zo slovenských priezvisk sem patria napr. *Paldan*.

Zo staropoľských mien by sem patrily *Palek*, *Paleta*, *Palik* z XIII. stor. (Taszycki 87).

Sufix *-úd* býva napr. v českých priezviskách: *Celoud*, *Kaloud*, *Škaloud*, *Škroud* (porov. *Oškera*), *Taloud* (porov. *Talich*).

Sufix *-uda* býva v čes. priezv. *Haruda*, *Kahuda*, *Kaluda*, *Škaruda* (Kotík 94).

Kotík myslí (46), že priezviská ako *Pala* a pod. patria ku koreňu *pal-*, ktorý znamenal niečo komolého, nešpicitého, a že nepatria k menu *Paulus*.

Koreň *pal-* by bol pokrvný so slovesom *páliť*, čo pôvodne znamená 'tíčiť, trieť hrubé drevá o seba', k čomu patria slová *palica*, *pálka*, *palissáda* (kolová ohrada), a napokon znamená aj robiť oheň (J. Holub).

Zdá sa, že všetky uvedené mená nepatria dovedna. Niektoré sú z koreňa *pal-* a iné prislúchajú k menu *Paulus*, ktoré v slovenčine ľudovo znie *Paľo*, *Palo*.

Nech už osobné meno *Palud* patrí k jednému alebo druhému základu — nechceme to tu teraz riešiť —, faktom je, že meno *Palud* existuje na Slovensku. České mená s *d*-ovým sufi-

xom — *Paloda, Palda, Paldera, Paldus, Palduš*, sloven. *Paldan* — popri menách na *-úd, -uda* ukazujú, že sa meno *Palud* utvorilo celkom podľa zvyklostí, platných pri tvorení osobných mien.

Ak si k osobnému menu *Palud* pripojíme prisvojovací sufix *-ja*:* *Palud-ja*, dostaneme pre slovenčinu posesívum *Paludža*, t. j. „Paludova“. *Paludza* leží veľmi blízko obci, ktoré si utvorily meno sufixom *-ja*.

Máme tu teda systém mien, utvorených v najstaršom údobí feudálnej epochy. *Paludza* môže byť členom tohto systému. V jej okolí je hneď aj mladšia vrstva feudálnych mien na *-ice*: *Benice, Andice, Bodice, Čemice, Fiačice*. Hneď v susednom údolí sú *Sokolče*, tvorené tiež sufixom *-ja*.

Asociácia so subst. *Palus, paludis* bola tu veľmi ľahká. V listine je aj zápis: inter duos *Palludes Palugya* voc. 1287 (Turul 1899, 22). To však ešte nehovorí, že *Paludza* je románkeho pôvodu.

A tak teda máme tu tvorenie pomocou prisvojovacieho sufixu *-ja, -je*. Tento sufix sa veľmi dávno stal neproduktívnym. V jazyku IX. stor. ešte žije. Tvoria sa ním prisvoj. prídavné mená, t. j. má taký význam ako dnešné prípony *-ov, -ova, -ovo, -in, -ina, -ino*. Prisvojovacími príponami sa označuje vlastníctvo, t. j. že osada patrí nejakej osobe. Osady, obce atď., utvorené prisvojovacími príponami, vznikly vo feudálnych časoch. Podľa ich vzoru sa aj dnes utvorily mená typu *Hurbanovo, Bernolákovo*, hoci feudálna doba tu už nie je.

Prof. A. M. Seliščev v štúdii *Iz staroj i novoj toponymii* (Trudy moskov. Instituta istorii, filosofii i literatury V, 1939, 151—2) správne hovorí, že tvorenie mien sufixom *-ja* je veľmi dávne a že sa stalo neproduktívnym už vo feudálnej epoche. V súvislosti s tým, vraví, niektoré z prvších foriem sa zamenily druhými, napr. *Miloslavka* m. *Miloslav*, *Raščislavo* m. *Rostislav*, *Roslavlevo* m. *Roslav*.

Suffixy *-ov, -in* vo feudálnej epoche sú najproduktívnejšie pri tvorení miestnych mien, hovorí Seliščev a poznačuje, že časom posesívne značenie týchto sufixov v toponymii bolo oslabené a vyskytujú sa aj v takých názvoch, ktoré nemaly vlastnícky význam.

Možno povedať, že tvorenie sufixom *-jb*, *-ja*, *-je* patrí ešte do najstaršieho údobia feudálnej epochy u nás. Dnes nevieme, kedy tento typ posesívnych adjektív zanikol. V starej češtine ako kategória neexistuje; tu sú len niektoré zmeravené zvyšky (Trávníček, Hist. ml. čs. 341). V starej slovienčine existuje ako kategória adjektív, ale jeho výskyt je predsa len už obmedzený a konkuruje mu typ na *-ovz*. Pri vlastných menách sa upotrebenie tohto typu adjektív ohraničuje na niektoré druhy mien, najmä na mená zakončené na *m*, *n*, *l*, *v*, kým napr. pri menách na *-t* sú zriedkavé už v starej slovienčine. Väčšiu produktivnosť si tento sufix zachováva pri iných menách osôb a zvierat: *pro-ročb* (prorokov), *otčb* (otcov), *kňęžb* (kniežaťov) a pod. (A. Vaillant, *Manuel du vieux slave* 129—130).

Mená na *-jb*, *-ja*, *-je* môžeme podľa tohto všetkého klásť do veľmi starých čias, azda dakde do ranej feudálnej doby. Tieto názvy sa mohli utvoriť len vtedy, kým sufix *-jb*, *-ja*, *-je* bol produktívny. Keď jeho produktivnosť zanikla, prestal sa tvoriť tento druh názvov. Kraje, v ktorých sa vyskytujú takéto názvy, majú veľmi starodávne osídlenie. Podrobnejšie údaje bude možno podať vtedy, keď tu budú sociálne dejiny starého Slovenska, ku ktorým sú miestne mená veľmi vážnym materiálom.

Stredný Liptov bol podľa týchto mien osídlený oveľa prv, ako sa doteraz dakedy myslelo. Hovoria o tom práve uvedené mená obcí. Bol osídlený prinajmenej vtedy, keď sufix *-jb*, *-ja*, *-je* bol produktívny. Jeho produktivnosť sa už v IX. stor. obmedzuje.

Celkove máme tu veľmi dôležité príspevky k dejinám osídlenia starého Slovenska a aj k jeho životu (Sokolče). Príznačné je, že uvedený typ mien je blízko feudálneho strediska starého Liptova, čo je celkom pochopiteľné. Toto stredisko tu bolo oveľa prv, ako sa spomína v listinách. Svedčí o tom druh mien v jeho blízkom i ďalšom okolí. Forma mien hovorí o dávnom sociálnom zriadení a o kuse života. Ďalšie úvahy jazykovedec môže podať len po príslušných prácach historikových.

Kvantita rodinných mien na -in v slovenčine

ANTON JANOŠÍK

Podľa živej výslovnosti a spisovnej tradície máme v slovenčine dvojaké zakončenie slovných tvarov: -in/-in. Zakončenie na -in predstavuje tvaroslovnú príponu a -in mužskú príponu privlastňovacích prídavných mien, označujúcich príslušnosť k menu ženského rodu.

Koncové -in s dlhým *i* je pevné pri apelatívach (obyčajných podstatných menách), ktoré sú a) domáce od pôvodu: *čeladin*, *kurín*, *včelín*, *Zverín*¹; b) staršie udomácnené alebo novšie prevzaté cudzie tvary apelatív: *benzín*, *gobelín*, *kaolín*, *komín*, *kmín*, *palatín*, *parfín*,² *rabín*, *rozmajrín*, *termín*, *terpentín*, *vitamín* ap. Na rozdiel od nich dĺžka koncového -in nie je taká pevná pri vlastných menách.

Všeobecná je dĺžka a) pri zemepisných menách (názvoch miest a obcí): *Babín*, *Čepčín*, *Kubín*, *Trenčín*, *Tvrdošín*, *Zvončín*; b) pri osobných krstných menách: *Augustín*, *Celestín*, *Juštín*, *Peregrín* ap.

Podľa doterajšieho úzu píšeme -in aj pri menách, označujúcich príslušnosť k národu, napríklad *Rusín*, *Turčín*.³

Krátkosť vonkoncom býva v mužskej prípone -in privlastňovacích prídavných mien, tvorených od ženských osobných mien, napríklad: *matkin* — *matka*, *Markin* — *Marka*, *Zuzkin* — *Zuzka*. Na spôsob prídavných mien bývajú v spojení s podstatným menom muž. rodu a tvoria posesívny syntaktický celok: *syn matkin*, *otec Markin*, *brat Zuzkin*.

Krátkosť koncovej slabiky -in privlastňovacieho prídavného mena sa nemení, ani keď sa z pôvodného syntaktického spojenia s úlohou privlastňovať dostáva do inej úlohy ako prídavok k spisovateľskému menu: *Gusto L. Monikin*, *Alfréd Urbanovič*

¹ *Zverín* mám zo Sklabine (Turlec) s vysvetlením, že to bola záhrada, kde „držali“ páni zo Sklabinského hradu zver (Ludmila Zurianová, *Žiaka* 2. OŠ v Turči. Sv. Martine, škol. rok 1948/49).

² Forma *parfín* je nárečová, prispôbená skupine udomácnených slov na -in (Bánovce). (O nej aj *SE* VII, 145.)

³ Dr. Ján Mihál národné mená *Rusín*, *Turčín* uvádza ako denomínatíva na -in, označujúce príslušnosť k národnému celku (*Slovenská gramatika pre III. a IV. triedu stredných škôl*, II. diel, 1947, str. 40).

Markin, Peter Ladonický-Marušin,⁴ alebo ak zastupuje priezvisko, napríklad pri básnických a spisovateľských pseudonymoch typu Tichomír *Milkin*, *Borin*.⁵

Mužský tvar privlastňovacieho prídavného mena na *-in* nadobúda však neraz povahu vlastného osobného mena, a tým na spôsob iných mužských životných mien nastáva tu preradenie privlastňovacích tvarov na *-in* z oblasti adjektívneho skloňovania do oblasti menného vzoru *chlap*,⁶ ale bez zmeny kvantity koncového *-in*:

Nom.	<i>Milkin</i> brat	Tichomír <i>Milkin</i>
Gen.-Ak.	<i>Milkinho</i> brata	Tichomira <i>Milkina</i>
Dat.	<i>Milkinmu</i> bratovi	Tichomírovi <i>Milkinovi</i>
Lok.	<i>Milkinom</i> bratovi	Tichomírovi <i>Milkinovi</i>
Inštr.	<i>Milkiným</i> bratom	Tichomírom <i>Milkinom</i> .

Na podobný spôsob terajších pseudonymov tohto druhu vznikali kedysi aj rodinné mená na *-in*. Svojím vznikom a prvotným významom siahajú do starších čias, keď hlavou rodiny bývala mať a podľa nej sa označoval príslušník rodiny. Ztadeto pochodia aj ženské rodinné mená, ktoré sa menujú matronymiká, čiže materinské mená. V našom prípade, kde je reč len o mužských formách privlastňovacích prídavných mien na *-in*, dotýkame sa iba mužských rodinných príslušníkov (muža alebo syna) podľa rodinného vzťahu k materi, vyjadreného materiným krstným menom zprvoti len v posesívnom syntaktickom spojení, ako napríklad: muž alebo syn *Betin*, *Filin*, *Hanin*, *Judin*, *Kristin*, *Petrin*,⁷ *Viktorin*, *Zuzkin*.

Základom k nim je obmenená ľudová forma ženského krstného mena: *Beta* (z plnej formy *Alžbeta*), *Fila* (*Filoména*),

⁴ Prvé dva prípady mám zo *Štiečka* (roč. 1946, č. 1), tretí uvádza Vansová aj s vysvetlením pôvodu: Peter Ladonický-Marušin (toto meno pridali si vtedy, keď ako spisovateľ po prvý raz vystúpil do verejnosti) (III, 31).

⁵ *Borin* je pseudonym Augustína Načina, známeho niekdajšieho publicistu hlavne z časopisu *Pero*. Základnú formu *Bora* má aj Timrava (III, 155).

⁶ Porov. obdobné menné skloňovanie miestnych názvov typu *Štúrovo* (SR XIV, 73).

⁷ Základnú ženskú formu *Petra* uvádza František Trávníček *Mluvnice spisovné češtiny I*, 261.

Hana (Anna), Juda (Judita⁸), Krista (Kristina), Viktora (Viktória), Zuzka (Zuzanna).

Tvary *Betin, Filin* ... podržujú si v podstate svoj prvotný posesívny význam privlastňovacieho prídavného mena, kým ostávajú v prvotnom a tak aj v dnešnom syntaktickom spojení na označenie rodinného vzťahu, napríklad syna k materi: nom. *syn Betin*, gen. *syna Betinho*, dat. (k) *synovi Betinmu* ... nom. *syn Filin*, gen. *syna Filinho* ... Také je aj dnešné adjektívne skloňovanie pri bližšom označení privlastňovacieho tvaru *Betin, Filin* ... krstným menom dieťaťa: nom. *Janko Betin*, gen. (od) *Janka Betinho*, dat. (k) *Jankovi Betinmu* ... Ale neskoršie prvotný význam privlastňovacieho prídavného mena, označujúci úzky rodinný vzťah matere k dieťaťu, oslabil sa pri zmene rodinného vzťahu, keď sa syn prípadnou ženbou odlúčil od rodiny svojej matky a sám sa stal čeladným otcom. Týmto činom prvotné postavenie syna sa zmenilo a privlastňovacie tvary *Betin, Filin* ... samy osebe ako také prestaly na prvom mieste označovať rodinný vzťah syna k materi, staly sa priezviskami našich čias, stratily svoju prvotnú úlohu a dostaly platnosť vlastného podstatného mena a tým aj menné skloňovanie za predošlé skloňovanie adjektívne. Ale táto zmena nemala vplyv na zmenu kvantity, lebo privlastňovacie tvary *Betin, Filin* ... aj v novej funkcii priezviska ďalej zachovávajú prvotný význam privlastňovací, i keď trochu otupený, ktorý však je dostatočne zjavný ešte aj v dnešných dokladoch so zreteľným základným tvarom ženského krstného mena:

Betin Michal (Pút. XLVIIb),⁹ *J. Filin* (KN 48, č. 51, 6d), Ondrej *Hanin* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 46/47, 60), Bohdan *Kristin* (61), Jozef Martin *Kristin* (KN 47, č. 24, 1b), Emil *Margetin* (Hlas 47, č. 5, 77), *Viktorin* Konštantín (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 45/46, 39), Jozef *Viktorin* (Vaj. XVI, 29, 87).

Menej zjavný je mimo základného nominatívneho tvaru:

⁸ Fr. Šujan ský tvar priezviska *Judin* odvodzuje od základnej formy *Juda*, skrátenej to ženskej formy *Judita* (*Tovarištvo I*, Ružomberok 1893, 276). Na to poukazuje maznavý tvar *Judka*, aký nachodíme u Tajovského (XIII, 11), u Hviezdoslava (III, 283). — Ja som ho chcel spojiť s mužskou formou *Júda*. (Porov. SR XIII, 157.)

⁹ Sbiierku sloven. rodinných mien na -in uvádzam z tých istých publikácií a s tými istými skratkami, ktoré som vyznačil pri rodinných menách na -ec, -ek (SR XIV, 116).

Filínová Emília (Výr. zpr. OA Trenčín, 46/47, 63), *Zo svadby Št. Margetína* (Hlas 48, č. 10, obál. 3b), *Z príležitosti zásnub p. Št. Zuzkína* (KN 47, č. 33, 8b).

V praxi sa však stretávame aj s dĺžkou v koncovej slabike priezvisk tohto typu, hoci zpravidla v slovenčine vyznieva nákrátko. Ku kvantitatívnej analogii svádzajú zaiste do istej miery domáce slová s kvantitou *-ín* skupiny apelatív typu *včelín*, *benzín*, ale hlavne miestnych mien typu *Trenčín*, *Kubín*, ktoré sú osobným menám príbuzné aj pôvodom. Okrem nich najmocnejší vplyv treba hľadať azda v českom spôsobe písania priezvisk tohto druhu *Rašín*, *Mašín*:

Zo svadby J. Filína [miesto očakávaného *Filína*] (Hlas 48, č. 3, obál. 3b), *Zo svadby J. Hilína*¹⁰ [m. *Hilína*] (Hlas 48, č. 10, obál. 4a), *Margetín* [m. *Margetin*] Ján (Výr. zpr. OA Trenčín, 46/47, 54), *Bohdan Kristín* [m. *Kristin*] (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 45/46, 40), *Jozefa Viktorína* [m. *Viktorina*] (KN 49, č. 25, 5b).

Pre výskyt dvojakej kvantity býva kolísanie niekedy aj pri tých istých tvaroch priezvisk alebo aj pri priezvisku tej istej osoby: *Margetínová* Anna (Výr. zpr. OA Trenčín, 46/47, 35) — „*Margetínová*“ Anna (61), *Bohdan Kristín*, *Pajštún* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 46/47, 61) — *Bohdan „Kristín“*, *Pajštún* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 45/46, 40), *Viktorín* Konštantín. *Sološnica* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 45/46, 39) — „*Viktorín*“ *Konštantín*, *Sološnica* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 46/47, 61).

Prvotná krátka slabika materinských priezvisk na *-ín* ostáva pevná aj v tvaroch priezvisk na *-inec*, odvodených ďalšou príponou *-ec* typu *Betinec*, *Haninec*, ktoré oproti základným tvarom na *-ín*: *Betín*, *Hanín*... označujú rodinný vzťah matere s príslušným krstným menom do 2. pokolenia. Takto od obmenenej ľudovej formy ženského krstného mena *Bara* (z plnej formy *Barbora*) vzniká tvar *Barinec*, od *Beta* — *Betinec*, *Hona* — *Haninec*, *Katra* — *Katrinec*, *Petra* — *Petrinec*, *Žova*¹¹ (*Žofia*) — *Žovinec*. Doklady:

¹⁰ Tvar priezviska *Hilín* asi súvisí so základným ženským tvarom *Hila*, ktorý je zaiste obmenou tvaru *Ha*. Formu *Ha* uvádza Timrava (*Novohrad. dedina* 42).

¹¹ Ľudovú formu *Žova* (k *Žofia*) uvádza Fr. Š u j a n s k ý (I. c. 27^b). Pravdepodobne jej maznáva forma *Žovka* stala sa podkladom pre osobné meno *Žovkin* u Timravy (I, 10).

Zo svadby J. *Barinca* (Hlas 47, č. 11, obál. 2b), *Betincová* Margita (Výr. zpr. OA Trenčín, 46/47, 58), Ignác *Haninec* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 45/46, 43), *Katrinec* Pavol (Výr. zpr. OA Trenčín, 48/49, 65a), *Petrincová* Angela (Výr. zpr. OŠ Krupina, 26), Štefan *Žovinec* (Donovaly).

Krátko *-in* bez kolísania ostáva pri priezvisku slovenského národného obrancu s tvarom *Magin*,¹² kde je základom ženské osobné meno *Maga*. Má ho Ján Botto v básni *Báj Maginhradu* ako meno hradnej panej. Slovný tvar *Maginhrad* ukazuje na posesívne syntaktické spojenie *Magin hrad*, to jest bydlisko hradnej panej *Magy*. Podobné spojenie treba predpokladať aj pre vznik priezviska *Magin*. Základ *Maga* má aj obmenené tvary priezvisk *Magula* a *Magušin*.¹³ Pri tvare *Magušin* treba vyjsť z obmenenej ľudovej formy *Maguša*, vzniklej zo základného tvaru *Maga* príponou *-uša* na spôsob iných starších obmien ženských osobných mien *Hanuša*, *Baruša*, *Doruša*, *Katruša*, *Katuša*, *Maruša*, *Petruša*, *Poluša*. Od nich sú priezviská na *-in* typu *Barušin*, *Hanušin*, *Katrušin*, *Katušin*, *Marušin*. Doklady:

Barušin (Fr. Šujanský, l. c. 269), Terézia *Hanušinová* (Výr. zpr. OA Prešov, 47/48, 54), *Hanušin* (Frant. Šujanský, l. c. 269), Zdeno *Katrušin* (Výr. zpr. OA B. Bystrica, 48/49, 26).

Z nich zdobňovacou príponou *-ec* dostávame formy priezvisk na *-inec*:

Barušinec (Frant. Šujanský, l. c. 269), Zo svadby ... H. *Dorušincovej* (Hlas 43, č. 8, obál. 3b), Jolana *Katušincová* (Výr. zpr. OA Trenčín, 46/47, 38), Zo svadby J. *Marušinca* (Hlas 43, č. 6, obál. 3a).

Živý privlastňovací význam udržiava krátku kvantitu koncového *-in* aj v tvaroch rodinných mien na *-čin*, najmä ak je zreteľná súvislosť so základným krstným menom, ako napríklad: *Ančin* — *Anča*, *Borčin* — *Borča* ... No tvary na *-ča* sú druhotné a zato tu geneticky treba vychodiť z hypokoristických foriem krstných mien na *-ka*: *Anka*, *Borka* ... Pri nich hrdelná spoluhláska *-k-* prípony *-ka* privlastňovacou príponou *-in* v starších časoch sa zmäkčila na *-č-* a tým povznikaly tvary privlastňovacích prídavných mien na *-čin*: *Ank(a) + in > Ank'in > Ančin*.

Takého vzniku sú všetky dnešné tvary priezvisk na *-čin* so

¹² Dr. A. Baník napísal o ňom dve práce a zaznačuje ho s krátkym *-i* v koncovom *-in*: Baltazár *Magin*.

¹³ Doklady: *Magula* Pavel (Pút. XLVla), J. *Magušin* (Bánovce).

základnou maznavou formou krstného mena na *-ka*: *Ančin* — *Anka*, *Barčin* — *Barka*, *Borčin* — *Borka*, *Hančin* — *Hanka*, *Kačin* (< *Katčin*) — *Katka*, *Krištin* — *Kriská* (< *Kristka*), *Polčin* — *Polka* (z plnej formy *Apoliena*), *Žofčin* — *Žofka*, *Zuštin* — *Zuzka*. Doklady: *Ančin* Matej (Pút. XLIVb), *Barčin* Ondrej (Pút. XXXVb), Zo svadby M. *Hančina* (Hlas 43, č. 10, obál. 3a), *Polčin* Ján (Pút. XXXb).

Tvary priezviska *Krištin*, *Zuštin* majú tak isto za základ hypokoristickú formu krstného mena na *-ka*. Pri *Zuštin* je známejší tvar *Zuzka*, lenže tu prisvojovacou príponou *-in* nemäkčí sa len hrdelná spoluhláska *-k-* prípony *-ka*, ale s ňou spolu sa tiež mení susedná sykavá hláska v takom vývoji, že dostávame konečný tvar *Zuštin*.

Tvar priezviska *Zuštin* predstavuje staršiu formu oproti priezvisku *Zuzkin* práve tak ako *Hančin* oproti *Hankin*.

Pri skupine priezvisk na *-čin* tiež sa zjavujú tvary s kvantitou na *-čin*: *Hančinová* [m. *Hančinová*] Marta (Výr. zpr. OA Trenčín, 46/47, 54), *Krištin* [m. *Krištin*] Anton (Výr. zpr. OA Nitra, 48/49, 47), Stanislav *Polčin* [m. *Polčin*] (Výr. zpr. G Kláštor pod Znievom, 39/40, 45b), Z pohrebu Št. *Žofčina* [m. *Žofčina*] (Hlas 46, č. 8, obál. 3a).

Krátke *-in* tu tiež prechodí pri ďalšom vývoji aj do tvarov priezvisk na *-ec*, ako pri *Kačinec* (Pút. XVIa).

Okrem ženských krstných mien za základ pre materinské mená slúžily aj ženské mená obyvateľské, mená národné, mená zamestnania ap., napríklad: *Rosinčin*, *Oravkin*,¹⁴ *Polčin*, *Ruščin*, *Majerčin*, *Ševčin*, *Masarčin*, *Minarčin*, *Minárčin*, *Babin*, *Dovičin*.

Materinské priezvisko *Rosinčin* pochodí od ženskej formy obyvateľského mena *Rosinka* k mužskej *Rosinec*. V inom prostredí — mimo obce Rosina — rodinný vzťah syna k materi *Rosinke* sa označoval posesívnym spojením za starších čias: *syn Rosinčin*. Doklad: Zo svadby M. *Rosinčina* (Hlas 47, č. 9, obál. 3a).

Takého pôvodu je aj tvar priezviska *Oravkin* (bez zmeny koncového *-kin* > *-čin*).

¹⁴ Doklad: Oravkyn Ján (Pút. XXVIIIa) opravujem pravopisne a kvantitatívne na: *Oravkin*.

Priezvisko *Polčín*, ktoré sme už boli uviedli ako materinské meno so základom ženského krstného mena *Polka*, možno jednako odvodiť od ženskej formy národného mena *Polka* 'Pol'ka' k mužskej forme *Polek*¹⁵ 'Poliak', nakoľko tiež je hodne rozšírená v sloven. priezviskách jeho obmenená forma *Polko*.

Tvar *Ruščín* má tak isto za základ ženskú národnú formu *Ruska*. Vo východoslovenskej jazykovej oblasti zachováva prvotnú skupinu -šč- oproti tvarom priezvisk *Krištin*, *Zuštin*, pri ktorých slabičná asimilácia -šč- vo vývoji išla ďalej. Doklad: Štefan *Ruščín* (Výr. zpr. OA Košice, 47/48, 36b).

Rodinné meno *Majerčín* svojim tvarom predstavuje posesívnu formu od *Majerka*. Základný tvar je apelatívum *majer* s významom 'poddaný sedliak',¹⁶ ktoré prešlo aj do platnosti priezviska *Majer*, a k nemu sa pritvorila aj ľudová ženská forma príponou -ka: *Majerka* 'žena, manželka Majera'. Od nej práve pochodí priezvisko *Majerčín* ako materinské meno, utvorené od ženskej formy *Majerka* zmäkkčením koncového -k- > -č- pred privlastňovacou príponou -in: *Majerk(a)+in* > *Majerk'+in* > *Majerčín*. Krátkosť privlastňovacej prípony -in patrí aj do dokladu, najmä vo východosloven. prostredí: Ivan Majerčín [m. *Majerčín*], Prešov (Výr. zpr. OA Prešov, 47/48, 55).

Medzi priezviská s menom zamestnania patrí *Ševčín*, *Masarčín* a *Minarčín/Minárčín*.

Pre rodinné meno *Ševčín* je východiskom ženská forma *Ševka*, ktorá ako staré apelatívum *ševka* označuje ženu remeselníčku alebo manželku ševca podľa mužovho zamestnania. Prvotný tvar privlastňovacieho prídavného mena *ševčín*, ktorým sa označoval rodinný vzťah k matke *ševke*, s krátkym koncovým -in ostáva bez zmeny aj v postavení priezviska *Ševčín*. Doklad: Z pohrebov... neb. *Ševčinovej* (Hlas 47, č. 9, obál. 3a).

Takého pôvodu je aj priezvisko *Masarčín*. Doklad: Andrej *Masarčín* (KN 48, č. 48, 6d).

Podobný vznik má aj priezvisko *Minarčín* (Výr. zpr. G Michalovce, 45/46, 46). Základom je apelatívum nárečovej formy

¹⁵ Tvar národného mena *Polek* sa zachováva len v priezvisku (KN 48, č. 32, 8b).

¹⁶ Ctibor Ján Handzo, *Dejiny ev. a. v. cirkevného sboru v Zubietovej* 49, 104.

„mtnárka, žena minára“, ktorá vo východosloven. oblasti zneje minarka. Voľakedajšia funkcia privlastňovacia pri tvare Minarčin je zreteľná v prípade označovania osoby Kuna Ondrej Minarčin, kde obvyklé spojenie priezviska Kuna s krstným menom Ondrej sa ešte bližšie určuje privlastňovacím tvarom prídavku Minarčin (Pút. LIa).

Prvotné privlastňovanie, ktoré je v mužskej forme priezviska *Minárčin*, patrí aj ženskej privlastňovacej forme *Minárčina*, písanej s krátkym koncovým *-a* ženskej adj. prípony *-ina* na spôsob *matkina*.¹⁷ Lenže v tomto prípade, keď je reč o forme priezviska, treba si jasne uvedomiť, že tvar *Minárčina* nie je už v pôvodnej funkcii privlastňovacieho prídavného mena, kde by sa požadovalo spojenie s nejakým menom na spôsob: *matkina dcéra*, ale mimo podobného spojenia ako samostatný slovný tvar, ktorý v platnosti vlastného mena nadobudol si hodnoty podstatného mena ženského rodu; vlastne sa substantivizoval na spôsob ženského podstatného mena *gazdiná*, ktoré je takého istého pôvodu a tak isto spodstatnené.¹⁸ Podľa *gazdiná*, kde je dlhá kvantita na koncovom *-iná*, treba pozmeniť aj doterajší spôsob písania tvaru priezviska *Minárčina* na *Minárčiná*. Je to aj v duchu ostatných substantivizovaných ženských foriem typu *kráľovná*, *stryná*, *starká* so skloňovaním prídavného mena: nom. *kráľovná*, gen. *kráľovnej*...

Najistejší dôvod pre písanie priezviska *Minárčiná* s dlhou koncovkou je tá skutočnosť, že k složenej ženskej forme priezviska *Minárčiná* utvoril sa dodatočne složený mužský tvar *Minárčiný*, ktorý vyžadovala súmernosť rovnakého tvorenia mužského a ženského rodu složených tvarov prídavných mien na spôsob rodových dvojíc typu *dobrý:dobrá*.

Prvotné menné formy privlastňovacie na *-in* ženského osob-

¹⁷ Na tvar *Minárčina* (bez kvantitý koncovej slabiky) som naľtobil vo *Výročnej zpráve OA Trenčín*, 1946/47, str. 57. Začal som si ho skloňovať menne na spôsob menných tvarov typu *žena*, čo sa mi n'jako nepozdávalo (napríklad taký gen.: od Alžbety „Minárčiny“). Zato obrátil som sa listom na nositeľku priezviska a dostal som od nej takúto vysvetlenie: Vôbec ma neprekvapil Váš záujem o moje meno. Už viac razy som mala ťažkosti, najmä v škole pre jeho tvar a preto Vám hneď odpovedám na Váš dotaz. Na sošity a knihy sa podpisujem Alžbeta *Minárčiná*, tiež na úradné dokumenty (In. litt. 10. nov. 1948).

¹⁸ Porov. o tom SR VI, 332; VII, 281.

ného mena v platnosti priezviska priberajú složené skloňovanie prídavných mien a tým vzniká vzácny složený typ (*-iný*):¹⁹ *Mínárčíný/Minárčiná*. Neostávajú pri substantivizovaných tvaroch ostatných priezvisk na *-in* typu *Bagin*; nom. *Bagin*, gen. (od) *Bagina* ... (Tu je však ženská forma na *-ová*: *Baginová*.)

Ženská forma *Minárčiná*, substantivizovaná s dĺžkou vo funkcii priezviska, nie je však osamotená, ale má obdobné substantivizované tvary pri skupine miestnych mien typu *Ivančiná*, *Babiná*, *Mičiná*. Najmä v tejto súvislosti sa ukazuje náležité klásť dĺžku pri priezvisku *Minárčiná* aj v doklade: „Minárčina“ [m. *Minárčiná*] Alžbeta, Brezová p/Bradlom (Veľká Chocholná) (Výr. zpr. OA Trenčín, 46/47, 57), a to tak isto, ako ju kladieme na príponu *-ová* pri všetkých ženských formách priezvisk typu *Minárová*. Vo výročnej zpráve nasledujúceho škol. roku je už *Minárčiná* (70).

Aj zo všeobecného a praktického ohľadu žiada sa dĺžka v priezvisku *Minárčiná*, lebo krátke koncové *-a* samovoľne zvädza ku skloňovaniu podľa vzoru *žena*, teda k mennému skloňovaniu ženských podstatných mien. Pri tvare priezviska *Minárčiná* s predĺžením koncového *-á* pride adjektívne skloňovanie podľa substantivizovaných ženských foriem vzoru *kráľovná* a tak naisto vyhneme prípadnej mýlke.²⁰

Tvar priezviska *Babin* má za základ obyčajné podstatné meno *baba* a dá sa chápať ako posesívny tvar, tak isto vzniklý zo syntaktického spojenia *babin syn*, zkaďe krátkosť koncového *-in* prechodí aj do substantivizovaného tvaru priezviska *Babin*. Podľa ostatných rodných mien na *-in* aj jemu patrí krátkosť: *Babin*; nemalo by byť predĺženie v *Babín*, ako je v doklade: Vincent „Babín“ [m. *Babin*] (Hlas 47, č. 12, 252).

Tvar *Babin* so zaužívanou dĺžkou obstoí ako náležitý len pri označovaní mena osady podľa ostatných miestnych mien tohto typu, kde sa dnes zreteľne javí tendencia predlžovať pôvodné koncové *-in* > *-ín*, ako je *Kubín*, *Čepčín*, *Trenčín*, *Zvončín* ...

¹⁹ Porov. složený typ *Janový*, *Jirový* u Čechov (J. Beneš, *Naše řeč* XXVIII, 170).

²⁰ Aby sme predišli mýlke pri skloňovaní, načím klásť dĺžku na adj. tvar *Paštiná* v spojení *Paštiná Závada*, a neostávať pri krátkom označovaní *Paština*, lebo to snadno zvedie k mennému skloňovaniu, ktorému sa usiluje práve vyhnúť Meliš-Čuga (SR XI, 168).

Pri tvare priezviska *Babín* (bez dĺžky) a pri miestnom mene *Babín* (s dĺžkou) treba vychodiť z prvej spoločnej formy *Babin* s krátkosťou mužskej formy privlastňovacieho adjektiva na *-in* typu *matkin*, ale časom nastalo rozštiepenie podľa významu, ktoré sa navonok prejavuje dvojakou kvantitou. Tvar *Babin* so silnou tendenciou vyslovovať krátke koncové *-in* ostáva vo funkcii priezviska, kde ako-tak do istej miery sa pociťuje súvislosť s osobným menom *baba*, alebo aspoň možno si ju zreteľne uvedomiť, kým pri tvare miestneho mena *Babín* sa celkom pretrhla živá významová súvislosť s vlastným osobným menom *Baba* ako voľakedajšieho vlastníka osady, od ktorého ako taká dostala aj meno v privlastňovacej forme: *Babin* > *Babín*.

V tejto súvislosti sa ukazuje, že ani pri tvare priezviska *Kubinec* netreba hľadať spojitosť len s miestnym menom *Kubín* (s kvantitou). Možno vychodiť aj z obmeneného základného tvaru priezviska *Kuba*²¹ s prirodzeným mužským rodom (označujúcim mužskú živú bytnosť), ale podľa tvaru na koncové *-a* s gramatickým ženským rodom, lebo ináč by sme nemohli utvoriť ženskou privlastňovacou príponou *-in* tvar otcovského priezviska *Kubín* (bez kvantity) na spôsob tvaru priezviska *Babín*, kde základ *baba* je ženského rodu aj podľa prirodzenosti. Forma *Kubín* ako základ je práve v odvodenom dlhšom tvare priezviska *Kubinec*.²²

Neobyčajný je tvar priezviska *Dovičín* s hláskovou zmenou v koncovej slabike *-c* > *-č* vplyvom samohlásky *-i* privlastňovacej prípony *-in*. Podľa dnešnej privlastňovacej formy *vdovicin* aj tvaru priezviska *Dovičín* náleží podľa všetkého krátka koncová slabika *-in*, a nie dlhá, ako je v doklade: Edita Dovičinová [m. *Dovičinová*] (Výr. zpr. OA Trenčín, 46/47, 27).

Priezviskami bývajú aj ženské obyčajné mená, najmä mená vtákov, napríklad: *Straka*, *Sova*, *Labuda*, *Vrana*, *Vranka*,

²¹ Doklady: Vincent *Kuba*, Ostroviany (Výr. zpr. OA Prešov, 47/48, 54), Pavel *Kuba* (Vojt. 28). Tvar *Kuba* ako ľudový archaický je u J. Kráťa v básni *Štít*: Hej, to byly časy, ale ich *Kuba* vzal (Spevy 48).

²² Porov. doklad: *Kubinec* Viktor, Vrútky (Výr. zpr. OA T. Sv. Martin, 1944/45, 27). Ako mi nositeľ tohto priezviska rozprával, za jeho štúdií na martinškom gymnáziu písali mu úradne priezvisko *Kubinec* (s kvantitou) podľa miestneho mena *Kubín*. (Bolo to proti rodinnej tradícii.)

Sýkora, Sýkorka, Kukuča, Kukučka, Kurka ap. Nie od všetkých z nich tvoria sa tvary základných priezvisk na *-in*, ako *Sovin, Kurkin, Sýkorčin*.

Tvar *Sýkorčin* ukazuje na starší pôvod hláskovou zmenou *-k- > -č-* v koncovej slabike *-ka*, ktorá bola pravidelná len v starších časoch slovenského jazyka.

Sem sa dá zaradiť aj pseudonym *Kukučín*, pôvodne bez dĺžky, ako si ho vždy písaval slovenský spisovateľ Matej Benčúr. Pod ním sa tlačili a pretláčali jeho novielky a romány až do vydania Pravidiel sloven. pravopisu z r. 1931.²³

Pre pseudonym *Kukučín* treba vychodiť zo základu *kukuča* a od neho s privlastňovacou príponou *-in* prichodí len krátkosť, ako to bolo nadostač zjavné pri iných prípadoch. Doklady na *Kukučín* z novšieho času sú len roztratené a nedôsledné: *Kukučín* Martin (L. M. Jánsky, *Slovenská duchovná tvorba 1939—1944*, str. 247). Tvar *Kukučín* kedysi častejšie prichodil aj v školskej praxi (SR IX, 274).

Neobyčajnosť tvaru *Kukučín* s dĺžkou ešte zjavnejšie sa vyníma v strednej forme *Kukučínovo*, ktorou bol utvorený novší názov za starší *Nirovce*.²⁴

Priezviskami sa staly aj iné ženské obyčajné mená: *Cibuľa, Cibulka, Hazucha, Kopa, Miezga*,²⁵ *Slanina, Slaninka, Sliva, Slivka, Šuba, Šupa, Šupka, Tešla* ap.

²³ Ako viem, tvar *Kukučín* (s dlhou koncovou slabikou) uviedol do Pravidiel Jozef Škultéty. Súčasne aj formu *Kalinčiak* za rodinné *Kalínčák*. Podľa rodinnej tradície píše sa ďalej *Kalínčáková* jeho príbuzná, ktorá pred časom chodila do Obchodnej školy v T. Sv. Martine. (Porov. Výr. zpr. OA T. Sv. Martin, 1942/43, 30).

Nevdôjak prichodí sa spýtať, prečo Škultéty neurobil zmenu *Kukučín > Kukučín* ešte za života Martina *Kukučina*, keď uverejňoval jeho práce ako redaktor v Slovenských pohľadoch, ale hodne neskoršie po jeho smrti. Pravdepodobne k zdĺženiu ho priviedly české tvary priezvisk typu *Kubín, Rašín*. Popri tom, ako sa mi vidí, k dlhej koncovej slabike ho viedly aj domáce početné podstatné mená na *-in*, ako *kurín, včelín* ap.

²⁴ Tvar *Kukučínovo* zrovná na prvý pohľad vidí sa neobyčajný s kvantitatívnej stránky, lebo sme naučení vidieť napísané privlastňovacie tvary na *-ino* a naisto aj vyslovovať prípony privlastňovacie stredného rodu *-ino* na krátko (v mužskom privlastňovacom tvare na *-in* už azda nie natoľko pevne). Nový miestny názov *Kukučínovo* s kvantitou čaká na nápravu (*Kukučínovo*) spolu s jeho základom *Kukučín > Kukučín*.

²⁵ Doklad: *Miezga* Michal (Pút. XLa). Podkladom priezviska *Miezga* je živé nárečové meno *miezga* s významom spisovného „miazga“. Od neho

V staršom jazyku aj v platnosti rodinného mena podržovali si gramatický žen. rod, ako to dosvedčuje privlastň. prípona ženských podstatných mien *-in* tvarov priezvisk typu *Kopin* ku základnému priezvisku *Kopa*, *Šubin* ku priezvisku *Šuba*, *Šupin* k *Šupa*. Doklady: J. *Halienčin* (KN 48, č. 30, 8b), Rudolf *Kopin* (Výr. zpr. G Michalovce, 45/46, 41), *Korabin*²⁶ Michal (Pút. XXVa), Anton *Šubin*, Devínska Nová Ves (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 46/47, 58).

Pri priezvisku *Šubin* tej istej osoby a v tom istom spise je aj dlhá kvantita „Šubín“ (43).

Doterajšie priezviská na *-in* predstavovali materinské mená, ale medzi tvarmi priezvisk na *-in* máme aj patronymiká, otcovské mená. Rovno od základu mena *Toma*, ktorý mal prirodzený mužský rod, ale gramatický rod ženský, možno odvodiť tvar priezviska *Tomín* : *Tom(a) + in > Tomín*.²⁷ (Aj pri svojom gramatickom ženskom rode tvar *Toma* označoval mužskú bytosť, ako je to ešte dnes pri podstatnom mene *chlapina*.)

Gramatický ženský rod základného mena *Toma* prešiel aj do deminutívneho tvaru *Tomka*, ktorým sa označoval malý potomok čeladného otca s menom *Toma*. (Otec: *Toma*; syn: *malý Toma* — *Tomka*.) Prvotný ženský rod tvaru *Tomka* priberá prisvojovaciu príponu *-in* a ňou dostávame tvar rodinného mena *Tomčín* pri označení rodinného vzťahu v syntaktickom spojení: *syn Tomčín*. (Vznik tohto tvaru dá sa naznačiť nasledovne: *Tomk(a) + in > Tomk'in > Tomčín*.)

Podľa hláskového habitu s tvarom priezviska *Tomka*²⁸ sú zajedno tvary priezvisk typu *Marcinka*, *Matuška*, *Štefanka*, ktoré predstavujú prvé genitívne tvary (k základným tvarom na *-ek* k *Marcinek*, *Matušek*) a zmeravené prešli do funkcie

je utvorený aj názov obce *Miezgovce* (v blízkosti obce s príbuzným názvom *Brezolupy*) v okrese Bánovce nad Bebravou. V tomto kraji staršia generácia dosiaľ používa len tvar *miezga*, napríklad: Najviac *miezgy* má dub (úzus). Spisovný tvar *miazga* je asi z poľštiny alebo azda z gemerského nárečia. (Porov. dial. *viara* a spisov. *vera*.)

²⁶ Pri priezvisku *Korabin* je základom podstatné meno *koraba/korába* (SR XIII, 284).

²⁷ Porov. SR XI, 171, 189; SR XIII, 20.

²⁸ Pravda, tvar priezviska *Tomka* možno odvodiť aj od gen. tvaru *Tomka*, k nominatívu na *-ek*: *Tomek*, ktorý sa tak isto mohol dostať aj tu do funkcie nominatívu (porov. ďalej).

nominatívu mužských *a*-kmeňov s gramatickým ženským rodom typu sluha. Od nich podobne ženskou privlastňovacou príponou *-in* a pri podobnom zmäkčení hlásky *-k-* koncovej slabiky *-ka* vplyvom predchádzajúceho *-i-* prípony *-in* dostávame tvary *Marcinčin*, *Matuščin*, *Štefančin* ap. Náležitá je koncová slabika *-čin* s krátkosťou v dokladoch: *Dzurovčin* Štefan (Pút. XXb), *Jakubčin* Onder Anna (Pút. XLla), Anton *Marcinčin*, Kelemeš (Výr. zpr. OA Prešov, 47/48, 55), *Martinčin* Matej (Pút. LIXb), Ján *Matuščin* (Vojt. 41), Bartolomej *Michalčin* (Výr. zpr. G Michalovce, 45/46, 41), *Štefančin* Štefan (Pút. XXXa) ap.

Krátkosť koncového *-čin* podľa všeobecnej tendencie je primeraná aj v nasledujúcich dokladoch: Alfréd *Dzurovčin* [m. *Dzurovčin*], Strážske (Výr. zpr. G Michalovce, 45/46, 48), Andrej *Paulovčin* [m. *Paulovčin*], Dlhé n/Cir. (Výr. zpr. OA Prešov, 47/48, 56), Miroslav *Tomaščin* [m. *Tomaščin*], Veľký Šariš (55) ap. Uvedené tvary priezvisk sú z východosloven. prostredia, kde je všeobecná krátkosť, a zato pri nich kvantita koncovej slabiky *-čin* je naisto len umele kladená.

Krátkosť privlastňovacej prípony *-in* je zrejmejšia pri nepalatalizovanej koncovej slabike *-kin*: *Anoškinová* Eugénia (Výr. zpr. OA Trenčín, 46/47, 55), *Matejkin* Jozef (Výr. zpr. OŠ Krupina, 47/48, 26), J. *Petrovkin* (KN 47, Vianoce 16b) ap.

Tak isto ako pri tvaroch priezvisk na *-čin* krátkosť je odôvodnená aj pri otcovských priezviskách s koncovou slabikou *-šin* so základným tvarom priezvisk na *-iš* typu *Adamiš*, *Đuriš*, *Fabiš*, *Jakubiš*, *Popeliš*. Pravda, aj tu treba vychodiť z prvého genitívneho tvaru na *-a* s prvotným posesívnym významom (ako napr. pri dvojici priezvisk *Mikuša* — *Mikuš*), ktorý časom zmeravel a dostal sa do funkcie nominatívu: *Adamišin* (Trenčín), *Olga Baranišinová* (Výr. zpr. OA Košice, 47/48, 38), Juraj *Đurišin* (Výr. zpr. OA Košice, 47/48, 53), Z krstín... Alžbety *Jakubišinovej* (Hlas 46, č. 7, obál. 3b), Mária *Petrišinová* (Výr. zpr. G Michalovce, 45/46, 39) ap.

Nie je patričná kvantita v dokladoch: Zo svadby Andreja *Adamišina* [m. *Adamišina*] (Hlas 48, č. 9, obál. 2b), Teodor *Pasnišin* [m. *Pasnišin*] (Výr. zpr. OA Prešov, 47/48, 56).

Krátke koncové *-in* prichodí tiež v priezviskách obmenených na *-a* z typu *Alexa*, *Malata*, *Valenta*, ako je aj v dokladoch: Zo svadby M. *Alexina* (Hlas 45, č. 3, obál. 3a), Štefan *Benetin*

(Výr. zpr. G Michalovce, 45/46, 41), Michal *Dzurjanin* (47), Zo svadby Jána *Malatina* (Hlas 47, č. 3, obál. 2b), *Valentin* Michal (Pút. XXIa).

Kvantita nemá byť v dokladoch: Alexínová [m. *Alexinová*] Anna (Výr. zpr. OA Trnava, 46/47, 24), *Valentin* [m. *Valentin*] Stanislav, Majcichov (23).

Vo funkcii priezviska prichodí aj v takých prípadoch krátkosť, kde podľa spisovného úzu kladie sa dlhé *-in*, ako napríklad pri menách národov *Rusín*, *Turčín* a pri obyčajnom mene s podobným významom *murín*. Pri nich, ak vychodíme z tvarov mien s dlhou koncovkou *-in*, prvotný význam substantíva v novej funkcii priezviska časom sa natoľko oslabil, že stratil významovú súvislosť so starým základom, ktorý sa stal holým menom len na označovanie osoby ako rodinného mena. So stratou prvotného významu stráca na sile aj kvantita tvaroslovnej prípony *-in*.²⁹ Takto si s tejto stránky vysvetlíme krátkosť v priezviskách *Turčín*, *Uhrin*, *Murin*. Z nich hojne dokladov je na *Uhrin*: *Uhrin* Adam (Pút. XXIXb), Pavel *Uhrin*, gymn. profesor (Vojt. 36), A. *Uhrin* (KN 48, č. 6, 8b), Z pohrebu A. *Uhrina* (Hlas 44, č. 5, obál. 3a). Doklad na priezviská *Turčín* a *Murin* poznám len z rodného kraja.³⁰

No ich krátkosť dosvedčujú aj obmenené gen. tvary na *-a*: *Turčina*, *Uhrina*, *Murina*, ktoré ako genitívy prvotne zaiste mali posesívny význam, ale dnes stoja v úlohe nominatívu mužských *a*-kmeňov vzoru sluha: *Turčina* Florian (Pút. XXXVIIb), Jaroslav *Murina*, Lisková (Výr. zpr. OŠ, Lipt. Sv. Mikuláš, 46/47, 18), Jožo *Uhrina* (Bánovce).³¹

Podobne k národnému menu *Rusín*, ktoré ako priezvisko nie je mi známe, patrí aj obmenený tvar priezviska *Rusina*. Doklad: Alfonz *Rusina*, Bobrovec (Výr. zpr. OŠ Lipt. Sv. Mikuláš, 47/48, 17).

²⁹ Na tendenciu skracovať kvantitu mien vo funkcii priezvisk upozorňuje Jozef Boldiš v štúdiu *Živé slová* (*Jazykovedný sborník* III, 44).

³⁰ Priezvisko *Turčín* odumrelo nebohým chlievanským farárom, ktorý si ho písal *Turczyn*. Priezvisko *Murin* mal riaditeľ ľudovej školy v Bánovciach do prvého prevratu. Krátka kvantita priezviska *Murin* ostala po ňom na hrobnom kríži nebohej dcéry: *Mariška Murinová*.

³¹ Tvar *Uhrina* je prídavok Jozefa Žitňana v Bánovciach ako znak diferenciácie od iných Žitňanovcov: *Žitňan-Samuš*, *Žitňan-Pifo*, *Žitňan-Packo*, *Žitňan-Ráctk*.

S genetickej stránky na spôsob *Turčina*, *Uhrina* možno chápať aj tvary priezvisk *Katina*, *Kristina*, *Magdina*, *Paulina* (so základom ženského tvaru krstného mena *Kata*, *Krista*, *Magda*, *Paula*). Dajú sa vyložiť ako pôvodné genitívne pády foriem privlastňovacích prídavných mien na *-in*: *Katin*, *Kristin*, *Magdin*, *Paulin*, keď dostaly platnosť nominálnych tvarov prechýlením do deklinačného typu mužských *a*-kmeňov *sluha*. Doklady: *Katina* Štefan (Pút. XXa), *Kristina* (Trenčín), Zo svadby J. *Magdinu* (Hlas 46, č. 1—2, obál. 3a), *Paulina* Martin (Pút. XLVIIIb).

Krátkosť v type *Uhrin* ako priezviska okrem obmenenej formy *Uhrina* potvrdzuje a posilňuje aj odvodený tvar *Uhrinec* spolu s ďalšou obmenenou formou *Uhrinčík* (Pút. XVa).

K tvaru *Uhrina* vyskytuje sa aj ženská forma *Uhrinka* bez kvantity na slabike *-in*. Tvar *Uhrinka* označuje naraz ľudovú formu manželky muža s menom *Uhrin* a *Uhrina*. Ale pritom sa ňou označovala aj ženská forma príslušníčky uhorského národného kolektíva ku základnej forme národného mena *Uhrin*, prípadne aj *Uhrinec* (porovnaj *Slovinec* — *Slovinka*). Doklad: Sňatok Turka s Uhrynkou [m. *Uhrinkou*] (Vlast' a svet 1916, č. 34, 536).

Tu sa ukazuje, že pri menách národov vo funkcii priezviska naisto býva koncové *-in* s patričnou krátkosťou, teda len *Turčin*, *Uhrin* a podľa toho aj *Serbin*, a nie: *Serbín* (Výr. zpr. G Michalovce, 45/46, 48). S nimi je v shode podľa zakončenia *-in* aj priezvisko *Litvin*, ktoré akiste pôvodne označovalo príslušníka krajiny Litvy, za ktorý dnes je obvyklé *Litvan*, prípadne *Litvanec*. Vznikajú dublety tvarov mena národa *Litvin*/*Litvan* pri rovnakej platnosti prípon *-in* a *-an*, ktoré sú obe bez kvantity. (Možno, že takého vzniku sú aj dublety tvarov: *vojín*/*vojan*. Azda nimi si vysvetlíme aj arch. ľud. tvar gen. pl. *Tomčín* k miestnemu menu *Tomčany* pri T. Sv. Martine.)

V tejto súvislosti dobre možno chápať denominatíva na *-in*, označujúce príslušnosť i k národnému celku, ktoré uvádza J. Mihál³² dokladmi: *Rus* — *Rusin*, *Turek* — *Turčin* ap. K nim dá sa ešte dodať aj *Uher* — *Uhrin*, *Srb* — *Srbin*, *Polek* — *Polčín*.

³² Dr. Ján Mihál, l. a.

Vôbec v slovenčine tvary, označujúce príslušnosť k národu typu *Uhrín, Tatarín, Srbín*, vidia sa neobyčajné, archaizujúce tvary domácich živých mien *Uher, Tatar, Srb*. Zato sa lepšie pozdávajú Mihálove tvary na *-in*: *Rusin, Turčín*, tvorené ako by na spôsob slov *dvoranin, Hospodín*, kde býva krátke *-in*. V týchto prípadoch koncové *-in* javí sa ako slovotvorná arch. prípona tvaroslovná, ale dnes už otupená na formans bez významu pri tvorení.

V tomto smysle bolo by možno všeobecne prijať ako platné pravidlo v slovenčine pri menách národov písanie koncového *-in* s krátkosťou oproti doterajšiemu úzu, ktorý je akiste založený na českej dlhej kvantite tvarov mien národov typu *Uhřín, Tatařín*.³³ Podľa toho pravidla príde písať s krátkou kvantitou aj *Turčín*. Tvar *Turčín* oproti *Turčin* stáva sa archaický a ako taký obstál by ešte v Chalupkovej básni *Turčín Poničan*. Pri pozmenenej forme: *Turčín Poničan* sa v jednom spojení stretajú obidve prípony s jednakou krátkosťou a jednakou hodnotou tvorenia.

Vo funkcii priezviska krátke koncové *-in* mávajú aj krstné mená a iné osobné mená cudzieho pôvodu s dlhou kvantitou na *-in* v spisovnom úze, napr.: J. *Serafin*, Ružomberok (KN 48, č. 32, 8b), Július *Augustin*, Vrútky (Výr. zpr. G T. Sv. Martin, 48/49, 39).

Pri priezviskách tohto typu výnimky s dlhou kvantitou koncového *-in* prichodia len tam, kde podstatné meno ani vo funkcii priezviska nestráca nadobro svoj prvotný význam a tak si udržuje s ním aj svoju dlhú kvantitu na koncovej slabike *-in*, ako v prípade priezviska *Drin*, prípadne aj *Murin*.³⁴ Tu koncové *-in* zato ostáva pevné, že predstavuje živý nárečový tvar. Pri *Drin -i-* je zúžené z dvojhlásky *-ie-* prvotného nárečového slovného tvaru *drien, drieň*. Je známe aj priezvisko *Drien* s koncovým tvrdým *-n* (Bánovce).

Shrnutie. — Ku koncu štúdie prichodíme k záveru, že v spisovnej slovenčine koncové *-in* s kvantitou je všeobecne

³³ František Trávníček, l. c. 287.

³⁴ Popri tvare priezviska *Murin* (bez kvantity) sa vyskytuje aj tvar *Murin* (Žilina).

pevné a) pri domácich obyčajných podstatných menách typu *čeľadin, kurín*; b) pri prevzatých cudzích obyčajných podstatných menách udomácnených typu *benzín, kaolín, palatín* ako aj pri vlastných menách osobných typu *Augustín*, kým pri priezviskách býva všeobecná tendencia skracovať koncové *-ín > -in*.

Pri prípadnom kolísaní, ktoré býva vplyvom českého spôsobu písania priezvisk s dlhým koncovým *-ín*, treba sa dať skorej viesť v slovenčine silnou tendenciou krátkeho koncového *-in* privlastňovacích prídavných mien, aká je nadovšetko zjavná v prípadoch materinských rodinných mien typu *Ančín, Hanín, Filín, Magdín, Viktorín, Zuzkín*.

Celý problém kolísania kvantity na *-ín/-in* v spisovnom úze sa zužuje na jednoduchú poučku: *V slovenčine zpravidla sú náležité tvary priezvisk na -in s krátkou kvantitou nech sú akéhokoľvek základného mena alebo pôvodu*. Napríklad:

Zo svadby A. *Bagina* (Hlas 46, č. 5, obál. 3a), Zo svadby J. *Časutína* (Hlas 48, č. 1, obál. 3a), Z pohrebu neb. J. *Domina* (Hlas 47, č. 9, obál. 3a), Jozef *Đurđin* (Vojt. 63), Zo svadby A. *Durfina* (Hlas 48, č. 5, obál. 4b), Dr. Michal *Faltin*, štátny profesor (Žilina), *Fojtlín* Branislav (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 45/46, 37), Anton *Follin* (38), *Harabrin* Filip (Pút. XXXa), *Harašlín* Terezia (Pút. XXIVb), *Hučínová* Marta, Bánovce n/Beravou (Výr. zpr. OA Trenčín, 46/47, 61), Jozef *Hulín* (Vojt. 4), *Karmažin* Vojtech (Výr. zpr. OA Trnava, 48/49, 29), *Katolín* Ján (Pút. XVIb), Ing. H. *Meluzin* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 45/46, 40), *Orošín* Alojz (59), *Orsín* Jakub (Pút. XXIb), Jozef *Pačín*, Likavka (Výr. zpr. G Ružomberok, 45/46, 31), Msgr. Mario *Zanin* (Hlas 46, č. 11, 225), Ján *Zibrin* (Výr. zpr. OA Turč. Sv. Martin, 48/49, 23, 32), *Zirin* Anton (Výr. zpr. G Malacky, 1929/30, 15), *Zrin* ap.

V tomto smere správne tvoria a uvádzajú mená svojich postáv Timrava: *Bolkin* (V, 18), Ján *Žovkin* (I, 10) a M. Rázus: *Kačkin* (Svety IV, 403).

Dĺžka koncového *-ín* ukazuje sa ako neprimeraná pre slovenské mená v týchto tvaroch priezvisk:

Zo svadby M. Augustína [m. *Augustina*] (Hlas 44, č. 1—2, obál. 3a), Augustínová [m. *Augustinová*] Emília (Výr. zpr. OA Trnava, 46/47, 23), Ludovít Budín [m. *Budin*] (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 46/47, 68), J. Fojtlín [m. *Fojtlín* ako vyššie] (Hlas 43, č. 2, obál. 3b), Juraj Halabrin [m. *Halabrin* ako vyššie] (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 45/46, 38), Hulín [m. *Hulín* ako vyššie] Milan (39), J. Jakubičín [m. *Jakubičín*] (KN 47, č. 12, 7d), Estera Kosorínová [m. *Kosorínová*] (Hlas 47, č. 3, 57), Zo svadby Karola Kučmína

[m. *Kučmina*] (Hlas 48, č. 10, obál. 4b), Marka Marčínová [m. *Marchinová*] (Výr. zpr. OA Košice, 47/48, 15), Fr. Marchín [m. *Marchin*] (Hlas 47, č. 3, 57), Ing. Hubert Meluzín [m. *Meiuzin* ako vyššie] (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 45/46, 30), Fr. Orolín [m. *Orolin* ako vyššie] (Hlas 47, č. 2, 37), Vladimír Perašin [m. *Perašin*] (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava, 46/47, 65) ap.

Pri denominatívach typu *Uhrin*, *Litvin*, označujúcich príslušenstvo k národnému celku, obstoja krátke koncové *-in* hlavne v úlohe priezvisk: *Turčín*, *Uhrin*.

Tvorenie inštr. pl. substantív v spisovnej slovenčine

LADISLAV DVONČ

V inštrumentáli plurálu majú substantíva pádovú morfému *-mi*, *-ami*. Prvé *Pravidlá slovenského pravopisu*¹ sa o používaní jednej alebo druhej pádovej morfémy v rámci jednotlivých paradigiem nezmieňujú. Druhé *Pravidlá*² už venujú našej otázke väčšiu pozornosť, a to pri paradigmách *chlap*, *dub* a pri ženských podstatných menách s nultou pádovou morfému v nom. sg. (typy *dľaň*, *kosť*). Pri ostatných vzoroch sa inštr. pl. uvádza pri *kráľovná* (*kráľovnami*), *pani* (*paniami*), pri substantívach *oči*, *uši*, pri subst. **dietko* (*dietkami*), pri subst. *prsia* (*prsamí*), pri slove *more* (*morami*), *nebo* (*nebesami*), *dieťa* (*deťmi*) a pri cudzích slovách na *-um*, napr. *dátum* (*dátami*). Nehovorí sa nič o inštr. pl. pri substantívach typu *meč*, ani pri paradigme *dievča*, kde sa uvádza iba skloňovanie subst. *dieťa* v množnom čísle. Uvedieme si jednotlivé poučky, ako ich podávajú *Pravidlá*.

1. Pri vzore *chlap*: V množnom inštrumentáli je obyčajne prípona *-mi*, napr.: *chlapmi*, *synmi* a pod. Prípona *-ami* užíva sa všade tam, kde by vznikla ťažko vysloviteľná skupina spo-luhlások, napr.: *chlapcami*, *psami* a pod.

2. Pri vzore *dub*: Prípony množného inštrumentálu (*-mi*

¹ *Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom*, Praha 1931.

² *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom*, Turčiansky Svätý Martin 1940.

a -ami) užívajú sa podobne ako pri vzore *chlap*, t. j. prípona -mi je všade tam, kde nevzniká ťažko vysloviteľná spoluhlásková skupina, napr.: *hradmi*, *hrachmi* a pod., ale: *listami*, *príspevkami*, *nechtami*, *mozgami*, *programami* a pod.

3. Pri vzoroch *dlaň* a *kosť*: Ženské podstatné mená, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *dlaň* a *kosť*, majú v množnom inštrumentáli vždy len príponu -ami (nikdy nie „-mi“), napr.: *kostami*, *vecami*, *obručami*, *časťami*, *sieťami* a pod. (nesprávne: „kostmi“, „vecmi“, „obručmi“, „časťmi“, „sieťmi“ a pod.).

4. Pri substantívach *oko*, *ucho*: Slová *oko* a *ucho* zachovali staré duálové tvary: nom.-ak. *oči*, gen. *očí*, inštr. *očima* (ostatné pády sú z plurálu); nom.-ak.-vok. *uši*, gen. *ušú*, inštr. *ušima* (ostatné pády sú z plurálu). Tvary *očí*, *ušú* užívajú sa iba vtedy, keď ide len o dve oči alebo uši (napr.: Pozrel mu do očí). Keď ide o viac očí (uší) než o dve, užívajú sa tvary plurálu (a to aj v inštrumentáli, teda: *očami*, *ušami*).

Mihál³ uvádza tieto poučky:

1. Množný inštrumentál podstatných mien mužského rodu máva pravidelne príponu -mi. Tam, kde je pred príponou ťažko vysloviteľná skupina spoluhlások, dávame príponu -ami, napr. *listami*, *pieskami*, *nechtami*, *mozgami*, *programami* a pod.

2. Podstatné mená vzoru *žena*, *duša*, *dlaň* a *kosť* majú v množnom inštrumentáli vždy len príponu -ami, napr.: *ženami*, *dušami*, *dlaňami*, *kosťami* a pod.

3. Podstatné mená *noha*, *ruka* mávajú v tomto páde (= inštr. pl.) aj príponu -ama, keď ide len o dve nohy alebo ruky, teda v duáli (dvojnom čísle). Príklady: Ten len tak zapletal nohama. Tanečníci dubasili nohami. Nešťastnica zalamovala rukama. Nešťastnice zalamovali rukami.*

4. Prípona (pri inštr. pl. neutier) je i tu -mi a len po ťažko vysloviteľných skupinách -ami, napr.: *vičat-mi*, *húsat-mi*, *šidlami*, *priezviskami*, *jahnencami* a pod.

Konečne uvádzame ešte poučky Orlovského—Aranya.⁴

³ Slovenská gramatika s cvičeniami pre I. a II. tr. slovenských gymnázií, Bratislava 1943.

* V 2. vydaní z r. 1947 J. Mihál tieto poznámky o duáli vynechal. — Red. E. J.

⁴ Gramatika jazyka slovenského, Bratislava 1946.

1. Pri vzore *chlap*: Inštr. pl. má najčastejšie príponu *-mi*: *mužmi, chlapmi*; *-ami* majú tie mená, ktoré sa končia spoluhláskovou skupinou: *policajtami, financami, poslancami, chlapcami, majstrami*.

V menách, končiacich sa na *-o*, je vždy prípona *-ami*: *ujami, ňaňami, tatami, oteckami, bojkami*...

2. Pri vzore *dub*: Inštr. pl. má najčastejšie príponu *-mi* a *-ami* majú tie mená, ktoré sa končia spoluhláskovou skupinou, alebo keď by vznikla z koncovej hlásky slova a prípony *-mi* ťažko vysloviteľná spoluhlásková skupina: *majetkami, zárobkami, trestami, prstami, účinkami, zbytkami, obeliskami, následkami, prostriedkami, kopcami, pojмами, domami, epigramami, stromami, kilogramami*...

3. Pri vzore *meč*: Inštr. pl. má prípony *-mi, -ami* (porov. poučku, platnú aj pri tomto vzore, o inštr. pl. pri vzore *dub*): *hájmi, žiaľmi, mäkčeňmi, ale palcami, veršami, chumľami*...

4. Pri subst. *oči, uši*: V pl. *oko, ucho* má *oči, uši* (ako časti hlavy), *oká* (mastné krúžky na polievke, *oká* na čipke, *sieti* a *morské oká* „jazerá“); *uchá* (sú na rozličných nádobách); *oči, uši, oká, uchá* sa skloňujú takto: pl. inštr. *očami, ušami* (keď ide o viac ako dve *oči* alebo *uši*), *očima, ušíma* (keď ide o viac ako o dve *oči, uši* [chybne; má byť: keď ide len o dve *oči, uši*]), *okami, uchami*.

Najmenej presné poučky majú Pravidlá; operuje sa tu termínom „obyčajne“, ktorý málo hovorí o tom, kedy sa vyskytuje jedna alebo druhá pádová morféma, a termínom „ťažko vysloviteľná skupina spoluhlások“, ktorý je rovnako neistý, pretože vo všeobecnosti ťažko určiť, čo je „ťažko“ alebo „ľahko“ vysloviteľné, resp. ide o pojem veľmi subjektívneho rázu.⁵ Značné nedostatky Pravidiel možno ospravedlniť jedine skutočnosťou, že jednotlivým parciálnym problémom normy spisovného jazyka venovalo sa do ich vydania pomerne málo štúdia — nedostatok odborných štúdií ako hlavnú príčinu nedostatkov Pravidiel uviedol už veľmi správne Peciar⁶ — takže

⁵ Porov. Št. Peciar, *O užívaní slabičnej a neslabičnej podoby predložiek v, s/z, k v spisovnej slovenčine*, Slovo a tvar I, 44, alebo E. Pauliny, *Tvorenie imperatív v spisovnej slovenčine*, Slovo a tvar I, str. 105.

⁶ L. c.

ich zostavovatelia pri svojej práci nemali sa o čo opierať. Mnohokrát sa materiál nepreskúmal v celosti, takže výsledky skúmania nemohly byť úplne presvedčujúce. Čo sa týka termínu „ťažko vysloviteľná skupina spoluhlások“, ktorý sa používa aj u Mihála, platia naše slová, povedané vyššie. Mihál správne uvádza sumárnu poučku, že ženské substantíva bez ohľadu na vzor majú v inštr. pl. vždy príponu *-ami*. Pri inštr. pl. mužského rodu sa hovorí, že tam, kde je pred príponou ťažko vysloviteľná skupina spoluhlások, dávame príponu *-ami*, a uvádza sa ako príklad *program-ami*. Tu pred príponou sa nevyskytuje spoluhlásková skupina, pretože lexikálno-sémantický prvok sa končí len na jeden konsonant. To dokazuje, že slová *program*, *epigram*, *autogram*, *kilogram* ap. nemožno zadeľovať do kategórie slov so spoluhláskovou skupinou na konci lexikálno-sémantického prvku, ako to správne uvádzajú Orlovský—Arany (porov. vyššie). Rovnako Mihál spomína pri podstatných menách stredného rodu, že je tu pri ťažko vysloviteľných skupinách spoluhláskových prípona *-ami* a niekedy *-mi*, ale pri paradigme *kurča* uvádza tvar *kurčat-mi* a v zátvorke aj pádovú morfému *-ami*. O ich používaní sa nezmieňuje.

Ani termín „najčastejšie“ (u Orlovského—Aranya) nič viac nehovorí ako termín „obyčajne“, použitý v Pravidlách. Správnejšie je u Orlovského—Aranya uvedené, že pádovú morfému *-ami* majú substantíva, zakončené na spoluhláskovú skupinu. Rovnako nejasné ako v Pravidlách je u Orlovského—Aranya určenie, že *-ami* je aj vtedy (pri *dub*), ak by vznikla z koncovej hlásky slova a prípony *-mi* „ťažko vysloviteľná spoluhlásková skupina“. Ako príklady sa uvádzajú: *pojмами*, *domami*, *epigramami*, *stromami*, *kilogramami*.

Celú otázku možno jednoduchšie riešiť, keď prihliadneme ku koncovému konsonantu alebo konsonantom lexikálno-sémantického prvku a okrem toho ku skutočnosti, či v nom. sg. príslušné substantívum má pádovú morfému vokalickú, alebo má nultú pádovú morfému (pádová morféma -ø).

Pozrime najprv na všetky paradigmy a skúmame, aké sú pádové morfémy v inštr. pl.: *chlap* má *-mi* a *-ami*, *sluha* len *-ami*, *dub*, *meč* má *-mi*, *-ami*, ženské paradigmy (*ryba*, *ulica*, *dlaň*, *kost*) *-ami*, rovnako aj *kráľovná*; *pani* má *-iami*; *mesto*, *srdce*

majú *-ami*, *dievča má -mi* alebo *-ami*, vysvedčenie má *-iami*. Pádové morfémy *-mi* alebo *-ami* sú teda pri typoch *chlap*, *dub*, *meč* a pri neutrách typu *dievča* a iba pri týchto vzoroch sú ťažkosti s tvorením inštr. pl.

Uviedli sme, že substantíva s pádovou morférou *-o* v nom. sg. vzoru *chlap* majú v inštr. pl. vždy *-ami*, ktoré je aj pri paradigme *sluha*. Podľa toho pádová morféma *-ami* je v množnom inštrumentáli pri mužských substantívach, ktoré majú v nom. sg. pádovú morfému vokalicú (*-o* alebo *-a*) bez ohľadu na to, či na konci lexikálno-sémantického prvku je jeden, alebo viac konsonantov: *tat-o: tat-ami*,⁷ *uj-o: uj-ami*, *bojk-o: bojk-ami*, *oteck-o: oteck-ami*, *hrdin-a: hrdin-ami*, *bandit-a: bandit-ami*, *humanist-a: humanist-ami*, alebo či na jeho konci je vokál: *impresári-o: impresári-ami*. Rovnako substantíva ženského rodu všetkých vzorov (*ryba*, *ulica*, *dlaň*, *kosť*) bez ohľadu na to, či je v nom. sg. vokalicá pádová morféma (*muchotrávk-a*, *romanc-a*), alebo nultá pádová morféma (*ustanovizeň-o*, *vynachádzavosť-o*), alebo či je lexikálno-sémantický prvok zakončený jedným konsonantom (*dievčin-a: dievčin-ami*, *baranic-a: baranic-ami*), dvoma konsonantami (*rybičk-a: rybičk-ami*, *devuška: devuška-ami*, *platň-a: platň-ami*, *obrazotvornosť-o: obrazotvornosť-ami*, *lož-o: lž-ami*, *kráľovn-á: kráľovn-ami*), alebo vokalicou pri cudzích slovách (*kongru-a: kongru-ami*, *ide-a: ide-ami*, *orchide-a: orchide-ami*). To isté platí aj o substantívach stredného rodu typu *mesto* (*koles-o: koles-ami*, *koliesk-o: koliesk-ami*, *rigoróz-um: rigoróz-ami*, *lýce-um: lýce-ami*) a substantívach typu *srdce* (*vrec-e: vrec-ami*, *slnc-e: slnc-ami*); všade je pádová morféma *-ami*. Stále pádové morfémy poznajú aj *pani*: *pan-iami*, a vzor *vysvedčenie: vysvedčen-iami*.

Substantíva muž. rodu s nultou pádovou morférou v nom. sg. majú teda pádové morfémy *-mi* alebo *-ami*. Pri substantívach typu *dievča* sú pádové morfémy *-mi* a *-ami* v množnom čísle prvom (I. množ. číslo), t. j. v pluráli so sufixálnou morférou *-at-* pred pádovými morfémi, ale pri II. množnom čísle (*dievčence*) je pádová morféma *-ami*. Podľa čoho sa po-

⁷ Spojovníkom (-) oddeľujeme lexikálno-sémantický prvok od príslušných pádových morfém, vlnovkou (˘) slabiky.

užíva jedna alebo druhá pádová morféma v rámci uvedených paradigiem?

Pádovú morfému *-ami* majú tie mená mužského rodu, ktorých lexikálno-sémantický prvok končí sa na spoluhláskovú skupinu, ako to už správne rozoznali Orlovský—Arany, napr.: *policajt-o : policajt-ami*, *financ-o : financ-ami*, *verš-o : verš-ami*. Tu treba mať na pamäti, že príslušná konsonantická skupina na konci lexikálno-sémantického elementu nemusí byť v nom. sg., ale iba v ostatných pádoch, vznikajúc pri vokalic-
kých alternáciách *o/ø*, *e/ø*, *i/ø*, *á/ø*,⁸ napr.: *orol-ø : orl-ami*, *následok-ø : následk-ami*, *jednotlivec-ø : jednotlivc-ami*, *sväzoček-ø : sväzočk-ami*, *ľadoborec-ø : ľadoborc-ami*, *zobáčik-ø : zobáčk-ami*, *vtáčik-ø : vtáčk-ami*, *chrbát-ø : chrbt-ami* ap. Ale pri substantívach na *-ik*, ak nie je alternácia vokálov, je v inštr. pl. *-mi*, napr.: *zobáčik-ø : zobáčik-mi*, *vtáčik-ø : vtáčik-mi*.

Určenie, že substantíva muž. rodu so spoluhláskovou skupinou na konci lexikálno-sémantického elementu majú pádovú morfému *-ami*, treba však ešte zúžiť. Pri istých spojeniach konsonantov zamieňavo užívajú sa totiž obidve uvedené pádové morfémy. Sú to predovšetkým substantíva, vychodiace na *-nt*, ďalej na *-kt* a *-st*. Príklady nám najlepšie ukážu zamieňanie uvedených pádových morfémy pri príslušných podstatných menách.

I. Slová na *-kt*.

Medzi prvými voľnými *produktami* budú potraviny a mädlo (P III, 320, 2),⁹ Mäkké konsonanty sa nikdy nevyskytujú pred vokálom a jeho redukčnými *produktami* (Isačenko 104) — ale: Zlé vlastnosti nášho charakteru... sú vlastne jeho *defektmi* (FS I, 14). Ako by ho náhle videla so všetkými jeho *defektmi* (Ibañez 277), Vyrovnávanie sa subjektu s *objektmi*... bolo podmienené tými istými príčinami (FS II, 9). Vzťah medzi jazykovým výrazom a reálnymi *objektmi* vedy je predmetom logickej sémantiky (LS III, 161), s nefalšovanými *inštinktm*

⁸ Porov. Št. Peciar, *Poznámka k takzvaným vkladným samohláskam*, SR XII, 1946, 86—91.

⁹ Soznam literatúry a skratiek je uvedený na konci štúdie.

a pudmi (Gulbranssen 308), Biele steny... byly ozdobené *prospektmi* (Ibañez 151).

Členovia parlamentu... hovoria najrozmanitejšími *dialektami* (OS II, 5, 4) — ale: Prechodné pásma nie sú však len medzi *dialektmi*, ale aj medzi príbuznými jazykmi (Stanislav I, 152), Indoeuroské jazyky delíme: I. Indoiránske (v Prednej Indii a na Iráne) so starou indičtinou a s iránskymi *dialektmi* (Stanislav I, 158—159), A okrajové nárečie sa vraj málokedy stáva tým favorizovaným dialektom, ktorý by spojoval rozličné sociálne vrstvy a hovoriacich rôznymi *dialektmi* (SP 58, 1942, 55).

Vedy biologické stoja pred takými *faktami*, ako sú organizmy s určitou formou (FS I, 124), Musí preto... porovnávať svoje myšlienky a predstavy s *faktami* (FS I, 121), Ojedinele (prof. Rapant) argumentovalo sa i *faktami* jazykovými (K XV, 1943, 97), rozličnými *faktami* (FS II, 11), Konfrontácia hypotéz o pôvode Slovanov a o ich jazyku s *faktami* o Maďaroch... mohla niesť svoje buditeľské ovocie (JS I—II, 9), Prézens jazykových prejavov... je indikované[!] nie skutočnosťami básnickej štruktúry (teda výlučne *faktami* jazyka) (SAT I, 111), Petrifikácia... je v súlade s konkrétnymi *faktami* (Hrušovský I, 40), Povážlivým metodickým pochybením je vysvetľovanie jazykových zjavov *faktami* spoločenskej štruktúry (SAT I, 68) — ale: Vedecká filozofia... je úhrnom pravidiel, ktoré dovoľujú tvoriť vedecké vety... schopné, aby sa mohli kontrolovať *faktmi* (LS III, 160), nepatrnými *faktmi* (PS II, 264).

II. Slová na -nt.

Kapitán Baneth vyšetroval bližšie okolnosti prípadu spolu so svojimi dvoma *asistentami* (ŽVO III, 10, 15), Svoju teóriu podopiera *experimentami* (PS III, 27), Morfematický švík je práve medzi obidvoma *komponentami* samohláskových skupín (SR XIII, 1947, 83), Medzi obidvoma *komponentami* nezaznieva prechodná spoluhláska (SR XIII, 1947, 74), Matica slovenská... zaručuje, že sa dráha medzi vedeckým poznaním a výsledkami a medzi *konzumentami* skráti (P III, 268, 4), Vysvetliť tento zjav môžeme niekoľkými *momentami* (PS II, 13) — ale: Vojsko v Avignone a Nizze sa začalo bratříčkovat

s *demonštrantmi* (Č IV, 279, 1), Medzi *demonštrantmi* a políciou došlo k boju (P III, 335, 2), Večer ťahali lós, kto má ísť s *diamantmi* (Suchanský 160), S ostatnými *evakuantmi* zúčastnili sa na charitatívnych podnikoch (OS II, 8, 16), Medzi mnohými utečencami — *emigrantmi*... bol aj Ján D. (T III, 48, 2), Pozoruhodné odhalenie o spolupráci Chornokyho s *emigrantmi* a *disidentmi* (T III, 48, 3), Rozsudky nad troma *kolaborantmi* (L I, 224, 2), Nedali sa omráčiť ani pochybnými *komplimentmi* (Kraminov 173). Vzťah medzi f:v [je] ten istý, ako medzi s:z, š:ž a vôbec všetkými *konsonantmi*, zúčastňujúcimi sa na znelostnej korelácii (Pauliny 23), So stanoviska absolútneho stupňa otvora niet teda zásadného rozdielu medzi (niektorými) vokálmi a (niektorými) *konsonantmi* (Isačenko 86), Preto je potrebné pozrieť ešte na ďalšiu fonému, a to na sonantu, ktorá predchádza pred konsonantom, resp. *konsonantmi* (SR XIV, 1948—1949, 37—38), Pri porovnaní s odpoveďami v iných vekových skupinách... s *maturantmi* (PS II, 240), Keď sa dozviete, že niekto iný dostal takýto list — (najmä vy, doktor, medzi svojimi *pacientmi*) urobte všetko (Christie 106), Rozbroje medzi *protestantmi* a katolíkmi... — to všetko malo za následok, že Slovensko vracalo sa do sjednoteného uhorského štátu hospodársky spustošené (Hrušovský II, 196), 30. augusta t. r. sa dosiahla v Moskve dohoda medzi *reprezentantmi* SSSR, USA, Veľkej Británie a Francúzska (L I, 78, 1), Švédi vlni porazení našimi *reprezentantmi* (P III, 197, 8), Dlhý rad škátúl s *testamentmi* (Christie 32);

Hospodárske a politické orgány boli zakrátko prešpikované *agentami* vojnových zločincov (Program 8), — ale: V novom zamestnaní udržiava Aalton dobré styky s *agentmi* štátnej polície (NP III, 24, 537), V Bielom dome [vydali] tzv. modrú knihu, ktorá vyčítala Argentíne „spoluprácu s *agentmi* Osi...“ (P III, 340, 7);

Nemožno túto otázku predsa len odbaviť takýmto psychologickými *argumentami* (T I, 11—12, 3), Je to človek, ktorý sa hrá so slovami a *argumentami* (Ž III, 28, 19), Správnosť týchto vývodov možno negovať, alebo ich zoslabovať mnohými *argumentami* (LhS II—III, 128), Bránil slovenské stanovisko na všetky strany vedeckými *argumentami* (SR XIII, 1947—1948,

197) — ale: Dosiaľ ešte nestreť protivníka s takými pevnými *argumentmi* (SP 58, 1942, 413);

Jednotlivé etapy sú pospájané... diagramovými obrazmi a ďalej *dokumentami* javov (KŽ III, 21, 3), Tento plán našli medzi *dokumentami* v pivniciach (P IV, 1, 3) — ale: Skláňal [sa] nad *dokumentmi* (Christie 32);

Sú usúvzťažnené prvkami syntetickými — pádovými morfémi alebo kongruenčnými *elementami* (JS I—II, 459—460), Všetky slová s inými slabikotvornými *elementami*... sa skloňujú podľa vzoru kost (SR XIV, 1948—1949, 39) — ale: Vzťahy sú práve tými *elementmi* nášho poznávania, ktoré nám umožňujú vôbec akékoľvek poznanie (FS II, 156—157), Body sú len *elementmi* určitých „Mannigfaltigkeiten“ (FS II, 229);

Ako výsledok sme dostali tabuľku s 1.225 asociačnými *koefficientami* (PS II, 238) — ale: Pri sebaodhade inteligencie s *koefficientmi* (PS II, 171—172);

Boly nadviazané styky so *študentami* v Leningrade (KŽ II, 21, 6), Medzi gymnaziálnymi *študentami* deti roľníkov a robotníkov sa dostávajú k matúre pomerne zriedkavejšie (Jurovský 116) — ale: V tomto prípade ide o rozkol medzi *študentmi* a kantormi (PS II, 198), U nás medzi *študentmi* boli ľudia, ktorí hľadali pravdu (Erenburg III, 198), Medzi *študentmi* sa hovorí, že musel odísť z iného gymnázia (Claes 160), Medzi čínskymi *študentmi* (NP IV, 6, 86);

Odišiel by som veselo s kráľovými *talentami* z tejto diabolskej krajiny (OS II, 9, 15), Má [sa] rozlúčiť s mužom, ktorý je nadaný toľkými *talentami* (Š IV, 43) — ale: Na druhej strane sme sa stretli so skutočnými originálnymi *talentmi* (PS II, 37);

Ani ä ani predchádzajúce palatalizované spoluhlásky nie sú samostatnými fonémami, lež len fonetickými *variantami* (SR IX, 1941—1942, 38) — ale: Palatalizované pernice... boly už iba fonetickými *variantmi* nepalatálnych perníc (SR IX, 1941—1942, 144), V sotáckom nárečí ä, ä sú len fonetickými *variantmi* a, á (Liška 36), Spomenutá fonéma realizuje [sa] foneticky dvoma alebo viacerými, akusticky odlišnými kombinátormi *variantmi* (SAT I, 40).

Pri tvare *variantami* nemožno vždy povedať, že nom. sg.

je *variant*, resp. že tvar *variantami* je odvodený od subst. *variant*, pretože sa vyskytuje aj tvar *varianta* s rovnakým významom. Či *variantami* je od *variant*, alebo *varianta*, možno zistiť podľa toho, ktorý tvar sa používa v nom. sg. Napr. Orlovský—Arany, v cit. diele str. 44, užívajú *varianta*, preto *variantami* nemožno spojiť s tvarom *variant*. Naproti tomu Peciar v štúdii *Slovenské ä nie je samostatnou fonémou* (SR IX) používa popri sebe *variant* a *variantami* (37 a n.), v štúdii *Ešte raz: Slovenské spisovné ä nie je fonéma* (SR IX) tvar nom. sg. *variant* (141, 144), a inštr. pl. *variantmi*, čiže od substantíva *variant* uvádza sa inštr. pl. raz *variantami*, druhý raz *variantmi*. Pravdaže, inštr. pl. *variantmi* je vždy od nom. sg. *variant*.

III. Slová na -st.

Dramatické napätie je čímsi celkom iným, než... napríklad napätie... medzi dvoma významovými *kontextami* (SAT I, 109), *S protestami* nemožno vystačiť (P III, 323, 1), Prvými dvoma prívlastkami charakterizujeme všetky výroky, ktoré už prešli verifikačnými *testami* (Hrušovský I, 69) — ale: Tieto tri miestečky boli pod troma vysokými *brestmi* (Bosco 13), Medzi nimi bolo niekoľko zelenkavých a belasitých s krátkymi *chvostmi* (Ondrejov, Zbojn. 150¹⁰);

Blýskaly sa falošnými *skvostami* (Ibañez 264) — ale: Veľkoobchodník... s takým prekrásnym strieborným riadom a *skvostmi* (Balzac 31).

Pri skupine *-kt* úplne prevažujú tvary s pádovou morféomou *-ami*. Pri skupine *-nt* ťažko rozhodnúť, ktorá pádová morféma má prednejšie miesto, pretože, ako vidíme z príkladov, obe sú rovnako produktívne. Zo všeobecnej tendencie tvorenia inštr. pl. pádovou morféomou *-ami* pri substantívach, ktoré sa končia spoluhláskovou skupinou, vyplývalo by ako „náležité“ tvorenie deklinačnou morféomou *-ami*. Možno skôr povedať, že pri jednotlivých substantívach utvoril sa akýsi „úzus“, napr. od *konsonant* je vždy *konsonantmi*, od *element* najobyčajnejšie *elementami*. Osobné substantíva na *-nt* klonia sa k deklinačnej

¹⁰ Citujeme podľa: Jánošík — Jóna, *Slovník spisovného jazyka slovenského*, Turčiansky Svätý Martin 1946, 91.

morféme *-mi* (*reprezentant-mi, študent-mi, maturant-mi, protestant-mi* — ale aj *konsonant-mi!*), neosobné *k-ami* (*element-ami, variant-ami, talent-ami, dokument-ami, koeficient-ami, kompliment-ami, hydrant-ami, volant-ami*). Pri skupine *-st* rovnako ako pri skupine *-kt* prevažuje pádová morféma *-ami*.

Deklinačnú morfému *-ami* majú aj iné substantíva s jedným konsonantom na konci lexikálno-sémantického elementu. Uviedli sme príklad z Pravidiel: *programami* alebo z Orlovského—Aranya: *domami, stromami, epigramami*. Ide tu o slová, ktorých posledný konsonant lexikálno-sémantického prvku je nazála *m*, t. j. tá istá hláska, aká je i na začiatku pádovej morfémy *-mi*. V spisovnej slovenčine zákony o radení foném nepripúšťajú vo vnútri morfém gemináty konsonantov a vyhýbajú im aj na morfémyckých hraniciach neutralizáciou jedného z nich:¹¹ „ocou“, „rozelenat sa“, pokiaľ tým netrpí rozlišovanie slov; niekedy je výslovnosť geminát na morfológickom švíku obligátna: *podaný* — *poddaný*, alebo v prípade, že by sa takýmto zjednodušením príliš pozmenil zvukový obraz slova (*panna, Anna*). Ak by sa pripájala pádová morféma *-mi*, vznikly by gemináty nazály *m*, preto sa pripája *-ami*, teda nie je **dommi*, ale *domami*, **strommi*, ale *stromami*, **epigrammi*, ale *epigramami*. Podobne: *autogramami, trámami, záznamami, organizmami, europeizmami, germanizmami* (*-us* je pádová morféma nom. sg. — lexikálno-sémantický prvok sa končí na *-m*). Toto sa týka len substantív typov *chlap* a *dub*, pretože pri meč lexikálno-sémantický prvok sa končí na mäkký konsonant.

Okrem týchto prípadov pádovú morfému *-ami* majú mužské substantíva cudzieho pôvodu, zakončené na *-i, -e, -í, -é*, ktoré sa skloňujú v sg. zámenne a v pluráli menne. Ide o osobné apelatíva: *abbé: abbé-ami, cockney: cockney-ami, yankee: yankee-ami* ap.

Substantíva typu *dievča* majú v II. množnom čísle deklinačnú morfému *-ami*, pretože lexikálno-sémantický prvok v nom. pl. končí sa na konsonantické spojenie, a to pri substantívach na *-ence* aj *-ce*: *dievčenc-e : dievčenc-ami, deťúrenc-e : deťúrenc-ami, štenc-e : štenc-ami, teľc-e : teľc-ami*.

¹¹ Porov. E. Paulíny, *Systém slovenského spisovného jazyka*, I. kap. o neutralizáciách (litograf. vyd.).

Ostatné substantíva typov *chlap*, *dub*, *meč*, ktoré majú na konci lexikálno-sémantického prvku jeden konsonant, majú v inštr. pl. pádovú príponu *-mi*, napr.: *chlap-o* : *chlap-mi*, *župan-o* : *župan-mi*, *hotel-o* : *hotel-mi* a pod.

Rovnaké kolísanie medzi dvojakým tvorením, aké sme v tejto štúdii konštatovali pri podstatných menách mužského rodu, vychodiacich na spojenie konsonantických foném *-nt*, možno zistiť aj pri tvorení inštr. pl. substantív typu *dievča*, a to pri tzv. I. množnom čísle, pri ktorom lexéma je vyjadrená ako spojenie: základová morféma + sufixová morféma (*-at-*). Orlovský—Arany uvádzajú vo svojej Gramatike pri vzore *dievča* iba inštr. I. pl. s pádovou morférou *-mi*, Mihál pri vzore *kurča*, ako sme už spomenuli, uvádza v zátvorke aj *-ami*. Rozhodnúť, ktorá forma je správnejšia, je opäť ťažko, pretože sa obidve používajú asi v rovnakej miere:

Pokiaľ ide o darčeky, ukazuje sa tu značný rozdiel medzi chlapcami a *dievčatmi* (PS II, 114), Ja si tiež chcem zatancovať s týmito peknými *dievčatmi* (Wast 38), S 25.000 *dievčatmi* dúfa Austrália zvýšiť svoje obyvateľstvo (T II, 17, 13), Dôstojníci tancovali s mladými *dievčatmi* (Maurois 32) — ale: „Pokladám ho za obchodníka s *dievčatami*“ (Dauthendey 49), To s *dievčatami* vždy tak býva (Claes 277), Bratstvo určuje, s kým — s ktorými chlapcami a *dievčatami* — sa budú dôverne stykať (Lewis 191), potom nadväzoval známosti s *dievčatami* (Ž III, 42, 24), Vyriekli ste kľatbu na každý tanec a každé povyrazenie chlapcov s *dievčatami* (Cronin 115), Od obchodu s *dievčatami* — po mormonskú sektu (T III, 35, 9), Museli by sa poženili s gazdovskými *dievčatami* (Jacobsen 182);

Rastislav sa poradil so Svätoplukom a s moravskými *kniežatmi* (Stanislav II, 46), Rastislav... radu učinil s *kniežatmi* svojimi (Stanislav III, 31), Rastislav... poradil sa s *kniežatmi* svojimi a s Moravanmi — (Stanislav IV, 21) — ale: Rastislav sa poradil so svojim bratancom Svätoplukom a *kníežatami* moravskými (Stanislav IV, 21);

Je to národ, s ktorým po stáročia a stáročia zaobchádzali ako so *zvieratmi* (OS II, 5, 28), Keď je „našej triede“ triednym prírodopisár, či musíme byť *zvieratmi*? (PS II, 205) — ale:

Hrávali ste sa za detstva rád so *zvieratami*? (PS II, 233), Usilujem sa byť spravodlivým pred Bohom, ľuďmi i *zvieratami* (Cronin 56), Päsťami si prekliesnil cestu a spolu so *zvieratami* sa dal do behu (Nyirő 96), V skutočnosti existuje... veľmi ostrá hranica medzi rastlinami a *zvieratami* (FS II, 68);

Dve najmladšie boly *krstňatami* Gallarda (Ibañez 87);

Malý Lincoln sa hrával so svojimi obľúbenými *kozľatmi* (T III, 47, 7);

„Čo sa stane s *mláďatmi*?“ (Nyirő 23), Husté kotúče dymu vyrážaly z hnevlivej vyhne a jarabica s *mláďatmi* zdesene utekala (Nyirő 154);

Necítite sa trochu odkopnutými *pastorčatmi*, keď vidíte, ako buráca nadšenie (KŽ III, 21, 2).

Ak by sme prihliadali k počtu konsonantických foném na konci lexikálno-sémantického prvku, potom by bola pádová morféma *-mi*. Ak však prizrieme ku skutočnosti, že všetky podstatné mená ženského a stredného rodu (s výnimkou *pani* a *vysvedčenie*) majú *-ami*, potom by sa mala dať prednosť tvarom s príponou *-ami*, a to aj pre zjednodušenie pravidiel o tvorení inštr. pl. Ináč, vychádzajúc čisto z materiálu, musíme popri sebe uvádzať obidva spôsoby, ako to správne robí Mihál.

Ostáva nám ešte všimnúť si otázku pádových morfémy *-ama* (*rukama*, *nohama*) a *-ima* (*očima*, *ušima*). Mihál, ako sme ukázali, uvádza *-ama* pri podstatných menách *ruka*, *noha* a hovorí, že tvary *rukama*, *nohama* užívajú sa vtedy, ak ide o označenie dvoch rúk, nôh; ak ide o označenie viacerých rúk, nôh, vtedy sa používajú tvary *rukami*, *nohami*. To isté sa týka substantív *oko*, *ucho*. Duál je *očima*, *ušima*, plurál *očami*, *ušami*. O pádovej morféme *-ama*, aj o *-ma*, ktoré sa hojne používajú v nárečiach, písal podrobnejšie Št. Peciar¹² v súvisi s otázkou náležitosti tvarov *dvoma*, *troma* v spisovnej slovenčine (Peciar hovorí len o *-ma*, ale pri *volkama*, *ovcama* zaiste ide o *-ama*: *volk-ama*, *ovc-ama*, a nie *volka-ma!*, *ovca-ma!*).

Peciar predovšetkým správne poukazuje na skutočnosť, že pre dnešné slovenské jazykové povedomie nejestvuje už duál ako osobitná kategória. Po zániku duálu ako kategórie čísla

¹² O tvaroch niektorých základných čísloviek v spisovnej slovenčine, SR XIII, 1947, 26—33.

necítila sa potreba zachovávať pri nepočetných podstatných menách duálové pádové morfémy, a preto sa nahradily pádovými morfémami plurálovými. Pokiaľ sa duálové tvary používajú, používajú sa len ako dublety primárnych tvarov plurálových, bez významovej alebo štylistickej diferenciácie. Na základe týchto skutočností zamietam s hľadiska dnešného jazykového povedomia umelé rozlišovanie medzi používaním tvarov *očami, ušami, rukami, nohami* a tvarov *očima, ušima, rukama, nohama*. Nakoľko frekvencia pádových morfém *-ama* a *-ima* je minimálna, treba súhlasiť aj s jeho požiadavkou, aby sa tvary *rukama, nohama, očima, ušima* neuvádzali už v školských gramatikách. Úlohou gramatik dnešného spisovného jazyka nie je predsa sbieranie jazykových rekvizít.

V Slovenskej reči (XI, 1943, 60) v recenzii Mihálovej Slovenskej gramatiky sa uvádza: „Defektíva na *-ence* a *-ce* zväčša zachovávajú pôvodný inštrumentálny kratší tvar na *-i*: *kurenci, prasci* atď., tvary s koncovkami *-ami*: *kurencami, prascami* sú menej rozšírené.“ Toto riešenie nemožno nijako akceptovať pre spisovný jazyk. Tvary inštr. pl. *kurenci, prasci* majú nárečovú „príchuť“ a možno ich užívať nanajvýš v hovorovom funkčnom jazyku.

Inštrumentál plurálu je charakteristický určitými zvláštnosťami. Vo všetkých pádoch okrem inštrumentálu pl. začiatkový vokál príslušnej pádovej morfémy tvorí s koncovým konsonantom lexikálno-sémantického prvku slabiku, napr.: *chlap-o: chla~p-a, chla~p-ovi, sluh-a: slu~h-om, slu~h-ovi* a pod. V inštr. pl. to tak býva v prípade, že je pádová morféma *-ami* alebo *-iami*: *financ: finan~c-ami, žena: že~n-ami, vysvedčenie: vysvedče~n-iami*. Okrem inštr. pl. sú v ostatných pádoch príslušné pádové morfémy vždy so začiatočným vokálom (pokiaľ nie je v príslušnom páde nultá pádová morféma).

V literatúre badať kolísanie, ba priamo nesprávne používanie jednotlivých pádových morfém, a to nielen pri paradigmatách, kde sa vyskytujú obidve pádové morfémy, ale aj pri tých, kde môže byť v inštr. pl. iba jedna z nich. Uvádzame príklady s nesprávnym používaním (prvé tvary sú správne, druhé nesprávne, v niektorých prípadoch porovnávame slová, ktoré sa shodujú poslednými fonémami).

1. Krčmár pri zápase ostal medzi bariérami, povzbudzujúc „espadu“ svojou prítomnosťou a *pohybmi* poriadnej palice, ktorú nikdy neopustil (Ibañez 268), [Jazyk a pery] svojimi *pohybmi* určujú zmenu jednotlivých hlások (Isačenko 87) — ale: účelné hospodárenie s telesnými *pohybami* (PS II, 225);

Škrípali som *zubmi* od zúrivosti (Dauthendey 212), [Rybári] stále držia medzi *zubmi* fajku (Isačenko 86), Z ich disciplinovaného mlčania za zatatými *zubmi*... má francúzska buržoázia rovnaký strach (P III, 330, 2), Zvädnuté ústa boli *vyzbrojené* chtivými *zubmi* (Balzac 18) — ale: Musí vedieť hľadať a drkotáť *zubami* (SLK 38), Bébušenko ničil *zubami* nechtami (P III, 307, 5), Ona... so svojimi peknými *zubami* (Ramuz 14), Pribehol vodič-černoch, veľmi čierny, s bielymi *zubami* (Erenburg III, 265), *Zubami* hryzieš slová (Wast 31), Malý tmavohnedý hlapček [!] s bielymi *zubami* mu priniesol ružu (Knittel 25), Chňapol po ňom otvorenou papulou a *svietiacimi zubami* (Gulbrandsen 204), Keď ma bude jesť, spôsobí mi bolesť svojimi *zubami* (Olgiati 115);

Sotvaže sa ocitol pri študentovi, zmenil smer, aby ho nezasiahol svojimi *rohmi* (Ibañez 296) — ale: voly... s ohromnými zle nasadenými *rohami* (Ibañez 113);

Formuláre dostať... v obchodoch s kanc. a šijacími *strojmi* (L I, 182, 4) — ale: Formuláre dostať na Povereníctve priemyslu, na obchodných a priemyselných komorách alebo v obchodoch s týmito *strojmi* (P III, 291, 5);

Hojdal pri chôdzi *bokmi* (Ibañez 26), Koníky vrátili sa do arény s *bokmi* skrvavenými (Ibañez 286) — ale: Jedna za druhou vystupovali... *bokami* a bruchom mykajúc nahor i nadol (Knittel 201);

Niektoré ich zvyky ukazujú na súvislosť s *kmeňmi* Gilyakov a Oročiov (OS II, 5, 27) — ale: Vyhli sa temer celkom bojom s indiánskymi *kmeňami* (Suchanský 33);

Blýskali sa falošnými skvostami, mosadznými *prsteňmi* (Ibañez 264) — ale: Ruky má ovešané *prsteňami* (Knittel 201);

V hlbokých jamách s parabolickými *múrm* sa neprestajne vytvárajú a rozvávajú chumáče hadov (OS II, 13—14, 23) — ale: Spievajúci iba na chvíľu stiahli sa späť, ako keby chceli nájsť ochranu pod *múrami* katedrály, no potom znova *pokra-*

čovali v speve (Kraminov 153), Telesné pozostatky... mali preniesť do kostola S. Lorenzo za *múrami* (Olgiati 80);

Zdá sa, ako keby aj stromy utiekaly s vejúcimi *vlasmi* (Nyirő 74), A tak sedela... s rozstrapatenými *vlasmi* (Gul-branssen 192), Tvoje čelo je biele a ľahko sklonené pod temnými *vlasmi* (Claes 229), Tam bol malý chlapec, drzého výzoru a ženská stredného veku s kučeravými *vlasmi* (Christie 33) — ale: „Bolo tam aj závažie z hodín, polepené *vlasami* a krvou...“ (Christie 252);

Čudná vec, ako je zrazu všetko v súlade s jeho vlastnými *pocitmi* (Claes 143) — ale: Táto rozdielnosť sfér sa prejavuje napríklad v diferencii medzi elektromagnetickým vlnením a *po-citami* farby (Hrušovský I, 62);

Bol tam zavalitý mužský vo večernom obleku, s *fúzmi* do polkruhu (Lewis 183) — ale: bielymi *fúzami* (Ibañez 133), *Fúzami* a vlasmi vôbec bol Bence len skromne obdarený (Nyirő 141), Predrahý Mňau s dlhými *fúzami!* (Olgiati 25);

Durval a kapitán Moraes išli vedľa seba a za nimi Arménio s dvoma *policaťmi* (Suchanský 99; porov. u Orlovského—Aranya *policaťmi* na str. 123);

Neprijímal Nacionálove slová s... nenávisťnými *pohľadmi* (Ibañez 88);

Mohol si pokryť prsia stuhami a *radmi* (Ibañez 126);

Kde im zaplavovaly nohy a bruchá *prúdmi* vody (Ibañez 317) — ale: Na druhý deň ráno vstal s ťažkými *údami* (Knittel 208);

Pri chodníku stál voz so štyrmi mulicami, nápadne vystrojenými strapcami a *zvončekmi* (Ibañez 26) — ale: Svojimi ružovými *prštečkami* otvorila železné dvere (Knittel 196), Boly to temperamentné Francúzky s vyhrnutými *noštekami* (Ibañez 266);

Pescadero vábil býkov, dráždil *výkrikmi* a zúrivým dupkaním (Ibañez 296) — ale: Bol tam namaľovaný pekný chlapík v calañezu s *fúzikami* (Ibañez 182);

Jeho vinou nastala strelba so *strážnikmi* (Ibañez 179) — ale: Mne... mihá sa iba rozpomienka... na dámu v hodvábe... obkruženú „*báčikami*...“ (Vaj. XI, 264);¹³

¹³ Jánošík — Jóna, I. c. 64.

Pomoc Grécku a Turecku a protisovietsky postoj USA boli hlavnými *predmetmi* jeho odmietania (Č V, 1, 5), Veta s dvoma rozličnými *podmetmi* (SAT I, 66) — ale: Sú to napr.: Alexandreida, Dalimilova kronika a veľké množstvo skladieb s náboženskými *námetami* (Stanislav I, 201).

Nesprávne tvary sú aj vo vetách: Takýto profil nám udáva mladík so *sklonami* ku neuropsychickej labilitě (PS II, 242), V Madride publikum... čakalo naňho „s vystrčenými *pazúrami*“ (Ibañez 261), Terajšími *štrajkm*i sa už nepodporujú mzdové požiadavky (Č IV, 279, 1), Každý otreľ o neho svoj dobrý alebo zlý humor *žartmi* (Balzac 33);

Benedikt pokrýl slzami a *bozkami* Valentínine šaty i ruky (Sand 99) — ale: Pokrýval ju horúcimi, Mercedesou necítenými *bozkami* (Dumas, diel I, časť 1, 115);

Nevidíme nič, čo by spájalo týchto nadaných autorov, aby sa stali *adeptami* rovnakého kultu (SP 62, 1946, 477) — ale: Pomocník, ktorý sa zaoberal niektorými *receptmi* (Elvestad 9);

Územie Slovenska bolo javiskom ustavičných nepokojov a srážok medzi odbojnými *kurucmi* a cisárskymi *labancmi* (Hrušovský II, 194; porov. *financami* u Orlovského—Aranya na str. 123 cit. diela v príkladoch na inštr. pl.).

Náš výpočet substantív, pri ktorých prichádza raz pádová morféma *-mi*, druhý raz *-ami*, mohol by vzbudzovať dojem, že aj pri substantívach muž. rodu s jedným konsonantom na konci lexikálno-sémantického prvku a nultou pádovou morférou v nom. sg., ako aj pri iných subst. s konsonantickým spojením na konci lexém môžu sa používať obidve pádové prípony. V skutočnosti však užívajú sa v absolútnej miere tak, ako sme to vyššie naznačili — iné riešenie je početne menej zastúpené. Predsa však treba uviesť, že hranica medzi obidvoma morférami pri substantívach muž. rodu s nultou pádovou morférou v nom. sg. a jedným konsonantom na konci lexikálno-sémantického elementu nie je úplne presná, čo možno, pravda, pripísať často aj nedostatočnej znalosti poučiek o tvorení uvedeného pádu.

Súhrnne možno povedať, že pádovú morfému *-ami* majú v inštr. pl. substantíva mužského rodu s vokalicou pádovou morférou v nom. sg., všetky substantíva ženského rodu okrem

pani, stredného rodu typu *mesto* a *srdce*; ďalej ostatné mužské substantíva a neutrá typu *dievča*, ak sa lexikálno-sémantický prvok končí na spojenie konsonantov, a pri vzoroch *chlap* a *dub*, ak sa lexikálno-sémantický prvok končí na konsonant *-m*. Pádovú morfému *-ami* majú aj cudzie osobné apelatíva mužského rodu, ktoré sa skloňujú v sg. zámenne a v pl. menne (zakonč. na *-i*, *-í*, *-e*, *-é*).

Pádovú morfému *-mi* majú substantíva muž. rodu s nultou pádovou morfému v nom. sg., ktorých lexikálno-sémantický prvok končí sa na iný konsonant ako *m*.

Substantíva muž. rodu na *-nt* a substantíva stredného rodu typu *dievča*, ktorých lexikálno-sémantický prvok končí sa na sufixovú morfému *-at-*, majú pádovú morfému *-mi* alebo *-ami* (prednosť sa dáva príponu *-ami*).

Pádovú morfému *-iami* majú v inštr. pl. substantíva typu *vysvedčenie* a substantívum *pani*.

Týmto rozborom sme sa pokúsili odstrániť niektoré nejasné formulácie Pravidiel a citovaných autorov, najmä vyhnúť termínu „ťažko vysloviteľná skupina spoluhlásková“, s ktorým sa stretávame skoro na každej stránke Pravidiel.

V opravených Pravidlách bude potrebné pri vzoroch *chlap* a *dub* uviesť tieto pravidlá o tvorení inštr. pl.:

V inštr. pl. vzoru *chlap* majú príponu *-mi* substantíva, ktorých lexikálno-sémantický prvok sa končí na jeden konsonant, pádovú morfému *-ami* tie, ktoré sú zakončené na *-m* alebo na spojenie konsonantov. Substantíva na *-nt* tvoria inštr. pl. obidvoma spôsobmi.

V inštr. pl. pri vzore *meč* pádovú morfému *-mi* majú substantíva, ktorých lexikálno-sémantický prvok končí sa na jeden konsonant, pádová morféma *-ami* je vtedy, keď sa končí na spojenie konsonantov.

Štúdiá, napísaná pred dlhším časom, obsahuje časti, ktoré s hľadiska novšieho výskumu treba revidovať. Pri muž. substantívach typu *sluha*, ktoré vychodia na *-ata*, *-eta*, *-éta*, *-ita*, *-yta*, *-ota*, *óta*, býva zvyčajne koncovka *-mi*. Pri substantívach na *-asta* *-ista* *-ysta* je kolísanie medzi *-mi* a *-ami*. O tom som písal novšie v štúdiu „Skloňovanie substantív typu *sluha*“ (Slovo a tvar III, 1949, 102–103). Pri substantívach na *-o* s jednou spoluhláskou pred touto koncovkou začína sa tiež uplatňovať koncovka *-mi*, čo vidíme najlepšie pri cudzích slovách. O tom píšem

v pripravovanej štúdiu o skloňovaní obyčajných podstatných mien mužského rodu, životných, zakončených na -o. Aj pri iných substantívach mask. pripája sa koncovka -mi všade tam, kde pripojením tejto koncovky nevznikajú neprípustné kombinácie foném. Preto aj tvary *financmi, bozkmi, labancmi, Indmi, lordmi, Frankmi, chvostmi* atď. treba pokladať za „správne“. Koncovka -ami pri substantívach muž. rodu býva dôsledne v tých slovách, kde v kmeni nastávajú striedania hlások *e/o, i/a, o/o, á/o*, ďalej pri substantívach typu *kuli* a *Sardou* (pozri moju štúdiu Substantíva typu *kuli* a *Sardou* v spisovnej slovenčine, *Slovo a tvar* III, 1949, 129—137 — v tlači) a slovách, ktorých kmeň vychodí na -m alebo na samohlásku (*dom — domami, generalissimus — generalissimami, impresário — impresáriami, pária — páriami, génius — géniami*...). Okrem toho -ami pripája sa v tých prípadoch, kde by pripojením koncovky -mi vznikly v slovenčine neprípustné kombinácie foném. Pri substantívach feminínach, ktoré sa končia na spoluhlásky (vzory *košť* a *dlaň*), v rukopisoch tiež sa často nachádzajú tvary s koncovkou -mi (*rukoväťmi, essaymi*...). V prípadoch, kde je prípustná koncovka -mi, zamieňa sa táto veľmi často s koncovkou -ami celkom ľubovoľne (*študentmi — študentami, emigrantmi — emigrantami*...), inokedy ustálil sa výskyt tej alebo onej koncovky (napr. *konsonant — konsonantmi, experiment — experimentami*). Životné klonia sa tu k -mi. Treba tiež poznamenať, že pri substantívach typu *kuli* v slovách, ktoré vychodia na -i, -y, môže byť v inštr. pl. aj koncovka -mi; v tomto prípade ide o skloňovanie zámenné v celom množnom čísle (*bobby — bobbych bobbym, bobbymi Derby — Derbych, Derbymi; pagazi — pagazich; pagazim, pagazimi* a pod.). O tom tiež v cit. štúdiu o subst. typu *kuli*.

SOZNAM LITERATÚRY A SKRATIEK

- Balzac:** Honoré de Balzac, *Otec Goriot*, prel. Dr. Helena Turcerová-Devečková, II. vyd., Turčiansky Svätý Martin 1946.
- Bosco:** Henri Bosco, *Teotimov majer*, prel. Dr. Jozef Felix a Jozef Brandobur, Bratislava 1947.
- Christie:** Agatha Christie, *Neznáma hrozí*, Bratislava 1948.
- Claes:** Ernest Claes, *Herman Coene*, prel. Júlia Má'ková, Bratislava 1944.
- Cronin:** Josef Archibald Cronin, *Kľúče od kráľovstva*, prel. Viera Bukvová-Daxnerová, Bratislava 1947.
- Dauthendey:** Max Dauthendey, *Dravci*, prel. Juraj Čiger, Bratislava 1943.
- Dumas:** Alexander Dumas, *Gróf Monte Christo*, Turč. Sv. Martin 1945.
- Elvestad:** Sven Elvestad, *Stony v srecu*, Bratislava 1948.
- Erenburg:** Ilja Erenburg, *Bárka*, prel. M. Krno, Bratislava 1948.
- Gulbranssen:** Trygve Gulbranssen, *Večne spievajú lesy*, prel. K. V. Rypáček, Bratislava 1944.
- Hrušovský I:** Dr. Igor Hrušovský, *Problémy noetiky*, Trnava 1948.
- Hrušovský II:** Dr. František Hrušovský, *Slovenské dejiny*, Turčiansky Svätý Martin 1949.
- Ibañez:** V. Blasco Ibañez, *Krvavá aréna*, prel. M. Horniak, Bratislava ?.
- Isačenko:** Dr. A. V. Isačenko, *Fonetika spisovnej ruštiny*, Bratislava 1947.

- Jacobsen:** Jörgen Frantz-Jacobsen, *Barbora*, prel. Hana Záry-Ponická, Bratislava 1947.
- Jurovský:** Dr. Anton Jurovský, *Súlad v rodinnom živote*, Turčiansky Svätý Martin 1946.
- Knittel:** John Knittel, *Modrý bazalt*, prel. Ervín Mikula, Košice 1946.
- Kraminov:** D. Kraminov, *Druhý front*, prel. E. B. Štefan, Bratislava 1948.
- Lewis:** Sinclair Lewis, *Vzduch zadarmo*, prel. Dr. Ján Boor a Alfonz Bednár, Bratislava 1946.
- Liška:** J. Liška, *K otázke pôvodu východoslovenských nárečí*, Turčiansky Svätý Martin 1944.
- Maurolis:** André Maurolis, *Rodinný kruh*, prel. Viera Szathmáry-Vlčková, Praha—Bratislava 1935.
- Nyirő:** József Nyirő, *Uz Bence*, prel. Ludo Zúbek, Bratislava 1942.
- Olgiati:** Francesco Olgiati — Kamil Mečiar, *Pošta kocúra*, 1946, II. vyd.
- Pauliny:** Dr. Eugen Pauliny, *Nárečie zátopových osád na hornej Orave*, Turčiansky Svätý Martin 1947.
- Program:** Programové vyhlásenie IX. Sboru povereníkov.
- Ramuz:** C. F. Ramuz, *Adam a Eva*, prel. Dr. Jozef Felix, Bratislava 1944.
- Rolland:** Romain Rolland, *Colas Breugnon*, Bratislava 1947.
- Sand:** George Sand, *Valentína*, prel. N. N., Bratislava 1940.
- Stanislav I:** Dr. Ján Stanislav, *Československá mluvnica*, Praha-Prešov 1938.
- Stanislav II:** Dr. Ján Stanislav, *Kultúra starých Slovákov*, Bratislava 1944.
- Stanislav III:** Dr. Ján Stanislav, *Po stopách predkov*, Bratislava 1948.
- Stanislav IV:** Dr. Ján Stanislav, *Slovanskí anožtoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši*, Bratislava 1945.
- Suchanský:** Peter Suchanský, *Zelené peklo*, Bratislava 1940.
- Wast:** Hugo Wast, *Cesta lám*, prel. T. J. Kobáň, Bratislava 1948.
- Č:** Čas (Bratislava)
- FS:** Filozofický zborník (Turčiansky Svätý Martin)
- JS:** Jazykovedný zborník (Turčiansky Svätý Martin)
- K:** Kultúra (Trnava)
- KŽ:** Kultúrny život (Bratislava)
- LhS:** Literárnohistorický zborník (Turčiansky Svätý Martin)
- LS:** Lingvistica Slovaca (Bratislava)
- E:** Eud (Bratislava)
- NP:** Nové prúdy (Bratislava)
- OS:** Ozvena sveta (Bratislava)
- P:** Práca (Bratislava)
- PS:** Psychologický zborník (Turčiansky Sv. Martin)
- SAT:** Slovo a tvar (Bratislava)
- SEK:** Slovenský ľudový kalendár, Bratislava 1948
- SP:** Slovenské pohľady (Turčiansky Svätý Martin)
- SR:** Slovenská reč (Turčiansky Svätý Martin)
- Š:** Šibeníčky (Bratislava)
- T:** Týždeň (Bratislava)
- Ž:** Život (Bratislava)
- ŽVO:** Život v obrazoch (Bratislava)

Kronika

Ústav bulharského slovníka

Bulhari patria — podobne ako Slováci — k tým slovanským národom, ktoré nemajú slovník spisovného jazyka, zodpovedajúci dnešným lexikografickým požiadavkám a dnešnému stavu spisovného jazyka. V minulosti sa síce urobili vážne pokusy v tomto smere, no nedosiahol sa plný úspech. (Porov. As. V e n e d i k o v, *Podgotovkata na akademičen rečnik na bŭlgarskija ezik*, *Ezik i literatura* II, 1947, č. 3—4, 66—71.) Učený mních Neofit R i l s k ý (1793—1881) stroskotal predovšetkým na neustálenosti bulharského spisovného jazyka. Svoje práce na slovníku začal v čase, keď ešte spisovatelia písali cirkevnoslovansky. Neofit Rilský potom prežíval dlho trvajúci boj o novú bulharčinu. Nevedel vyrovnať rozpor medzi živým jazykom a cirkevnoslovanským slovným základom, a to bolo hlavnou príčinou, že slovník nedokončil ani pri všetkom úsilí, ktoré mu cez svoj dlhý život venoval. Moskovský profesor Alexander L. D u v e r n o y zostavil *Slovarŭ bolŭgarskogo jazyka* na základe diel bulharských spisovateľov pred Oslobodením. Slovník, vydaný r. 1885—1889, obsahuje rozličné dialektizmy a neuspokojuje ani výberom príkladov. Na opačné stanovisko sa postavil Najden G e r o v. Svoj dvojsväzkový slovník (1895—1904) zostavil na základe hovorovej bulharčiny. Neustálenosť novobulharského spisovného jazyka spôsobila, že do slovníka, ktorý začali vydávať po prvej svetovej vojne štvria známi akademici-filologovia (St. A r g i r o v, A. T e o d o r o v - B a l a n, St. M l a d e n o v, B. C o n e v: *Bŭlgarski tŭlkoven rečnik* I, Sofia 1927), dostali sa viaceré umelé slová, nepoužívané ani v spisovnom, ani v hovorovom jazyku. V práci na slovníku pokračuje len St. Mladenov. Uverejnený bol materiál po písmeno Z (cyrilskej abecedy). Okrem spomenutej neustálenosti spisovnej bulharčiny prekážkou úspešného zostavenia slovníka bol ďalej nejednotný pravopis. (Posledná, celkove šťastná reforma bulharského pravopisu sa uskutočnila r. 1945. *Pravopisnŭj slovník bulharského spisovného jazyka* zostavili poprední lingvisti Iv. L e k o v, L. A n d r e j č i n, Vl. G e o r g i e v), ako aj metodická a materiálna stránka samej práce. Čím ďalej tým jasnejšie sa totiž ukazovalo, že jednotlivec nemôže splniť všetky požiadavky, ktoré sa kladú na vedecký slovník, a okrem

toho nevyhnutným predpokladom sú priaznivé organizačné a materiálne podmienky.

Nová situácia nastala až v štvrtom desaťročí tohto storočia, keď bola r. 1942 pri Bulharskej akadémii vied založená — vďaka iniciatíve akademika prof. Stojana R o m a n s k é h o — *Kancelária bulharského slovníka*. V Kancelárii pracovali pod vedením prof. St. Romanského zpočiatku traja filológovia v postavení asistentov (Dr. St. Stojkov, Al. Burmov, Iv. Koev). Počet odborných úradníkov sa čoskoro rozšíril na 5. V novembri r. 1945 sa Kancelária premenila na *Ústav bulharského slovníka*, ktorý má od r. 1947 dvadsať asistentov, a jeho dotovanie sa vždy predvída rozpočtom Bulharskej akadémie vied. Prednostom Ústavu je i naďalej prof. St. Romanski.

Pri organizácii práce v Ústave vychádza prof. Romanski zo skúseností, ktoré sa získaly v podobných zahraničných inštitúciách a zo skúseností, ku ktorým sa dospelo v Ústave vlastnou prácou. Už r. 1942 zostavil *Plán zbierania materiálu pre slovník bulharského spisovného jazyka*, prednesený na zasadnutí Historicko-filologického odboru Akadémie. (St. Romanski, *Isloženie vzbachu rabotata v Službata za bulgarski rečnik prez 1942 godina*, Sofia 1943.) V ňom určil ako hlavnú úlohu shromaždenie a potom neustále dopĺňanie „pokladu bulharského jazyka“, ktorý bude uchovávať Akadémia. Bude tu shrnuté slovné bohatstvo bulharčiny od najstarších písomných pamiatok dodnes, slová z hovorového jazyka, zo všetkých nárečí a odborná terminológia. Na základe tohto úplného bulharského slovníka sa budú vypracovávať špeciálnejšie: slovník starobulharský, historický, slovník spisovného jazyka, etymologický, nárečový, technické a cudzojazyčné slovníky. Okrem toho si postavil Inštitút za úlohu pripraviť bulharskú encyklopédiu. Najaktuálnejším problémom je nateraz zostavenie slovníka spisovného jazyka. Do konca päťročnice má ústav vydať dvojsväzkový *príručný slovník spisovnej bulharčiny*, očakávaný širokou verejnosťou i odbornými kruhmi. — Aj pre slovenské pomery bude zaujímavé uviesť postup vlastných slovníkových prác.

Excerptovanie slovníkového materiálu začalo sa tvorbou dvadsiatich najlepších spisovateľov. Zachytilo sa slovné bohatstvo zo všetkých dôležitejších diel zakladateľov bulharského literárneho jazyka, počnúc I. Vazovom (a to jeho románom *Pod igoto*). Všetky slová sa rozpisaly z týchto autorov: I. Vazov, Ch. Botev (Christo Botev má osobitný archív a dvaja asistenti pripravujú na samostatné vydanie Botevov slovník), P. Slavejkov, Elin Peľin, J. Jovkov. Podrobne ďalej excerptovali P. R. Slavejkova, T. Vlajkova, P. Javorova, Al. Konstantinova, L. Karavelova, St. Michajlovského, z najnovších vybrali Smirněnského, Vapcarova, E. Stojanova. Od minulého roku začali excerptovať dennú tlač a politickú prózu (rečnícky a vecný štýl: G. Dimitrov, V. Kolárov, prednášky z V. kongresu Bulharskej komunistickej strany, Ústava komunistickej strany, Konštitúcia Bulharska).

Od r. 1949 sa excerpujú slová výlučne z politických diel a politickej tlače. Pretože doteraz neboly spracované učebnice zo špeciálnych odborov (právo, medicína...) s marxistického hľadiska, neprikročilo sa k vypisovaniu odbornej terminologie. Už z tohto náčrtu vidíme, že príručný slovník bulharského spisovného jazyka má obsiahnuť všetky výrazy i z nového spoločenského života a poriadku, aby zodpovedal dnešnému stavu jazyka nielen v literatúre, ale aj v kultúrno-spoločenskom živote dnešných dní. Materiálové práce pokračujú aj iným smerom. Od r. 1947 sa začalo sbieranie nárečových slov, najmä z oblasti materiálnej kultúry. Predovšetkým z remesiel, ktorým hrozí zaniknutie. R. 1947 odišli na výskum 3 skupiny po 4 osobách. Obchodily oblasť medzi mestami Kotel, Šumen a Čiernym morom. R. 1948 podnikly terénny výskum 2 skupiny po 3 osobách. Prvá obišla podunajské oblasti: Silistersko, Tutrakansko, Rusensko, Razgradsko a druhá: Elensko, Drjanovsko, Gabrovsko. Ssbieraný materiál je zachytený na lístkoch a zaradený. V tomto roku bude výskum pokračovať medzi riekami Jantra, Vít, Dunaj a Starou Platinou. Po prvý raz sa na výskume zúčastnia študenti-brigádnici.

Takýmto spôsobom sa v Ústave doteraz získalo okolo jedného milióna na stroji písaných lístkov. Lístky majú medzinárodne prijatý formát: 7,5 × 12,5 cm.

Pozornosť zasluhujú prípravné práce pri spracovávaní nejakého autora. Najprv sa zostaví bibliografia spisovateľových diel so zreteľom na rozličné vydania a ich redakcie. Zásadne sa pokladá za najvhodnejšie pre excerpovanie vydanie, ktoré prezrel autor. Keď sa nájde v neskorších vydaniach nejaká oprava alebo redakčná zmena, oprava sa zapíše na príslušné miesto najspoľahlivejšieho vydania a zaznačí sa tiež do excerpčného lístku. Tak archív bulharského slovníka bude obsahovať veľmi cenný materiál pre dejiny novobulharského literárneho jazyka, najmä štylistického výberu slov. Po podobnej príprave sa vyexcerpuje asi prvých 10 strán slovo za slovom. Lístky sa usporiadajú abecedne a ďalej sa vypisujú len nové slová alebo slová, použité v špeciálnom významovom odtienku. Tak sa pripravuje archív určitého spisovateľa. Na príprave archívu sa zúčastňujú vždy dvaja asistenti, z ktorých jeden píše a druhý kontroluje. Slovník každého autora sa najprv usporiada do samostatného archívu a potom sa začne pripravovať *všeobecný archív* na základe najbohatšieho slovníka Ivana Vazova. Do Vazovovho archívu sa prikladajú nové slová. Všeobecný archív má doteraz okolo 71.000 rozličných slov (s hľadiska formálneho) od 20 spisovateľov. Od týchto prípravných materiálových prác sa doteraz neprikročilo ku štylizovaniu a špecifikovaniu významu slov. To je, pravda, práca najzodpovednejšia, ktorá kladie najvyššie požiadavky na zostavovateľa. Dá sa však očakávať, že asistenti, ktorí za niekoľko rokov svedomite a presne sbierali slovníkový materiál, prenikli do formálnej a významovej štruktúry svojho jazyka natoľko, že i zostávajúcu časť

úlohy splnia zodpovedne. Tým skôr, že všetky výsledky prejdú rukami prof. St. Romanského.

Ústav sa ďalej zúčastňuje na príprave *technického slovníka*. Prof. St. Romanski je predsedom komisie pre jednotné technické názvoslovie. Pretože jednotnej bulharskej terminologie dosiaľ niet, prípravu technického slovníka uvítali všetci odborníci a spolu s Ústavom vypracovávajú termíny zo svojho odboru. Technický slovník je programovaný na dva sväzky a má obsahovať 15.000—20 000 termínov. Doteraz vyšiel na 210 stranách kvartového formátu „*Predbežný súpis slov*, ktoré budú pojaté do *Technického slovníka*, vypracovaného komisiou pod predsedníctvom akademika St. Romanského, prednostu Ústavu“ (Sofia 1949). *Predbežný súpis* má XX kníkol. V každej z nich je súhrn odborného názvoslovia príslušnej disciplíny, zostavený špecialistom onoho odboru. Technický slovník sa začne tlačiť ešte tohto roku. Druhý diel sa má skončiť do r. 1951.

Prikočilo sa aj k vypracovaniu *poľnohospodárskeho slovníka*, na ktorom pracujú komisie odborníkov z rozličných poľnohospodárskych disciplín. O organizáciu a jazykovú stránku sa stará Ústav. Slovník bude ilustrovaný.

Podľa konvencie kultúrnej dohody medzi Československom a Bulharskom má Ústav bulharského jazyka pripraviť spolu s osobou, ktorá bude poslaná z ČSR, *bulharsko-český slovník*. Česko-bulharský slovník bude vypracovaný v Prahe a pomáhať má odborník, nositeľ z Bulharska. Bulharsko-český slovník sa bude odlišovať od všetkých doterajších v Bulharsku vydaných slovníkov cudzích jazykov tým, že bulharské slová do neho pojaté budú vbrané na základe archívu slov spisovnej bulharčiny, ktorým dnes Ústav disponuje. (Príberú sa k nim výrazy z vedecko-odborného štýlu, ale doteraz nie sú zhromaždené.) Takto upravená bulharská časť, ktorá bude základom aj pre iné cudzojazyčné slovníky, nebude zahrňovať rozličné, dnes neznáme alebo nepoužívané slová, ako to doteraz býva v podobných slovníkoch. Po skončení súpisu slov, ktoré má slovník obsahovať, začne sa vlastná práca na bulharsko-českom slovníku a súčasne s tým — podľa konvencie kultúrnej dohody medzi Bulharskom a Maďarskom — Ústav začne pracovať i na *bulharsko-maďarskom slovníku*.

Práca Ústavu bulharského slovníka, o ktorej ma ochotne informoval prednosta Ústavu prof. St. Romanski, môže byť aj pre nás v mnohom ohľade podnetná.

Vincent Blanár

Kritiky a recenzie

VIKTOR VLADIMIROVIČ VINOGRADOV: VELIKÝ RUSKÝ JAZYK. Preložila Zdeňka Havráňková. Doslov napísal prof. Dr. Bohuslav Havránek. Vydalo nakladateľstvo Svoboda v Prahe 1949. Cena broš. Kčs 39,—.

V českom preklade máme pred sebou neveľké dielo o ruskom jazyku, ktoré vzniklo ešte za druhej svetovej vojny a vyšlo roku 1945 v Moskve. Jeho autor, moskovský univerzitný profesor V. V. Vinogradov, člen Akadémie vied SSSR, sprístupňuje najširším vrstvám vývin i úlohy ruského jazyka. Jazykové javy nepodáva osihotene, ale všima si aj historické a sociálne skutočnosti, takže na ich pozadí vystupujú jazykové otázky omnoho plastickejšie. Dielo si rozvrhol do desiatich kapitol; každá z nich môže byť samostatným celkom.

Essayistický charakter prejavuje sa už v prvej kapitole, ktorú možno nazvať oslavou ruského jazyka, lebo autor v nej podáva súhrn mienok o prednostiach ruštiny, ako ich videli veľkí tvorcovia ruskej slovesnosti a politickí činitelia. Ba i vo vzťahoch medzislovanských nachádza autor už od XIV. storočia doklady o úcte a vážnosti ruštiny. V skratke sa tu stretáme aj s prehľadným vývinom ruského spisovného jazyka, ktorého veľkosť nevyplýva iba z rozsiahlych možností jeho používania, ale — podľa Vinogradova — je silne zakorenená aj v národnej ruskej tradícii, ako to podrobnejšie rozvádza v nasledujúcej kapitole.

Vývin ruštiny v porovnaní s mnohými západoeurópskymi spisovnými jazykmi šiel osobitným smerom. Národné spisovné jazyky európske vznikali odklonom od sjednocujúcej latinčiny, ktorá dlho vládla v kultúrnych štýloch, kým na starej Rusi nepoužíval sa cudzí jazyk vo funkcii spisovnej, ale bola tu ľudovému jazyku blízka staroslovienčina. Ako vyspelý spisovný jazyk nevzdialila sa od celoeurópskych kultúrnych tradícií, ale bola zároveň mocným spojivom slovanským; tiež pre vznik spisovného jazyka ruského znamenala hotový základ štylistických obmien a rozmanitostí, no zároveň chránila pred priveľkým nárečovým rozdrobovaním, teda udržovala jednotu. Jazyk starých ruských slovesných pamiatok je pre Vinogradova dôkladom, že otázka vzniku ruského spisovného jazyka nie je aktuálna iba od XVIII. storočia, ale už od najstarších čias (X. storočie), a že sa tu vlastne odvtedy vytváral spisovný jazyk, ktorý sa svojím složením neodcudzoval najširším ľudovým vrstvám. Pribe-

hom XVII. a XVIII. storočia sa táto živá ruština stáva nástupcom staroslovienčiny a odvtedy svojou vypracovanosťou znamená oporu pre všetky ostatné slovanské jazyky, ktoré sa spisovne formujú pod jej vplyvmi alebo podľa jej príkladu. V slovanských súvislostiach dotýka sa Vinogradov i nášho Štúra, zatiaľ čo Kollára priradzuje k českej literatúre. Pripomína však zároveň, ako sa v ruštine prejavovali snahy po sblížení sa s inými slovanskými jazykmi, a neobchádza ani otázku spoločného spisovného jazyka pre Slovanov, ako sa ukazovala v XIX. storočí. Tu sa predovšetkým vracia k slovenským autorom, k Herkelovi, Kuzmánymu a Štúrovi, ktorí poukazyvali na závažné poslanie ruštiny v sjednocovacích jazykových snahách slovanských.

Jazykovým vzťahom ukrajinským a bieloruským venuje autor samostatnú kapitolu. Dejiny spisovného jazyka ruského ukazujú, že v niektorých obdobiach prevládali tieto jazyky, napr. v XVII. st. kijevská tradícia spisovného jazyka, kým práve v posledných časoch mnohí ukrajinskí spisovatelia, najmä Gogoľ, prispeli k zdokonaleniu ruštiny.

Osobitne si všíma Vinogradov úzky vzťah medzi spisovnou ruštinou a hovoreným jazykom ľudovým, z ktorého sa preberá do spisovného jazyka všetko, čo nemá iba úzko lokálne zafarbenie. Tento vplyv nebol vždy rovnako silný na všetky štýly, ale od čias Puškinových neustále vzrastá, dokonca nielen v oblasti krásnej literatúry, ale aj v štýle vedeckom.

Z prvkov ľudového jazyka najmocnejšie prenikalo do spisovnej ruštiny to, čo sa prenášalo prostredníctvom folklornej slovesnosti. Jazyk všetkých veľkých spisovateľov nesie stopy ľudovej poézie v slovníku i frazeológii, ale neobyčajne výrazne sa to prejavuje najmä na jazyku Gorkého.

Ruský spisovný jazyk sa však nevyvíjal iba z domácej tradície, osihotene od iných jazykov. Je v ňom i mnohotisíc prevzatých s'ov, čo je pochopiteľné geograficky: susedstvo so Škandináviou, vplyvy turecké a tatárske, prostredníctvom staroslovienčiny styk s antickým kultúrnym dedičstvom, v oblasti abstraktných pojmov zas silné vplyvy francúzštiny. Ale všetko toto nenarušilo jednotnú vnútornú stavbu ruského jazyka a jeho svojráznosť. Pravda, aj ruština, hlavne od Októbrovej revolúcie (1917) svojimi „sovietizmami“ (sovetskými prvkami) má vplyv na slovník takmer všetkých jazykov sveta.

Mohutný vnútorný rozvoj ruského spisovného jazyka nastal hlavne v XIX. stor. pod silným vplyvom básnických a publicistických talentov. Od čias Puškinových badať sústreďovanie všetkých vhodných jazykových prostriedkov i z dedičstva staroslovienčiny i zo starších štádií ruštiny do jazyka spisovného. Bohatá zásoba synonym umožňuje rozmanité jemné štylistické odtienky. Rovnako v XIX. storočí obohatily ruský spisovný jazyk sociálne dialekty, ktoré sa dostaly do literatúry. Pre toto bohatstvo a číselnú prevahu jazy-

kových príslušníkov má dnes ruština prenikavý vplyv hlavne na iné jazyky Sovietskeho sväzu. Do všetkých z nich sa dostávajú ruské slová, predovšetkým z oblasti sociálno-politickej, vedecko-technickej, ale aj iné odborné termíny, čím sa dvíha kultúrna úroveň i menších národov a jazykov. S tohto hľadiska pokladá Vinogradov ruský jazyk za predchodcu a pripravovateľa jazykovej jednoty ľudstva na základe socializmu.

Posledná kapitola Vinogradovovej knihy je charakteristikou súčasnej ruštiny ako svojrázneho jazykového javu. Ruský jazyk predstavuje v gramatickej štruktúre syntézu jazykových typov, slovník sa neustále obohacuje nielen domácimi slovami, zo starej zásoby a skratkovými, ale i medzinárodnými. Stieranie sociálneho rozdielu medzi mestom a vidiekom a sociálneho rozvrstvenia vôbec odráža sa i v jednote jazyka. Široké možnosti používania pretvárajú stylistické systémy. Toto vnútorné usporiadanie i postavenie ruského jazyka v SSSR ako jazyka medzinárodného ukazuje, že je závažným činiteľom sociálnym.

Štúdiu akademika V. V. Vinogradova dopĺňa doslov prof. Dr. B. Havránka so životopisnými a bibliografickými údajmi o autorovi i doplnkami o tých vzťahoch česko-ruských, ktoré sa v knihe nespomínali.

Vinogradovova vedecká essay je dielo časové pre záujemcov o ruštinu. Rovnako však, hoci sa bezprostredne nedotýka našich jazykových otázok, pripomína nám potrebu venovať sa podrobnejšiemu výskumu účasti ľudového jazyka i jazyka jednotlivých spisovateľov na vývine spisovnej slovenčiny priebehom 19. a nášho storočia, ale i potrebu všímať si podrobnejšie vplyvy rozličných sociálnych momentov na formovanie nášho spisovného jazyka.

M. Marsinová

Rozličnosti

Výslovnosť skratky SSSR. — Výslovnosť skratky SSSR v spojení s predložkou závisí od znenia predložky. V dennej tlači a v literatúre stretávame sa napr. raz s predložkou *v* pred uvedenou skratkou, inokedy *vo* (*v* SSSR — *vo* SSSR), alebo *s* SSSR — *so* SSSR, *z* SSSR — *zo* SSSR atď. Niekoľko príkladov: Spotrebné družstvá majú *v* SSSR 32 miliónov členov (Lud II, 1949, čís. 164, str. 6), *Vo* SSSR usporiadajú kurzy na diarku (Život IV, 1949, čís. 30, s.r. 12), sm.uva *s* SSSR (Slovo a tvar I, 1947, str. 11), Mohutná manifestácia za mier a spolupráca *so* SSSR (Pravda XXX, 1949, čís. 166, str. 3), Návrat japonských zajatcov *z* SSSR (Pravda XXX, 1949, čís. 168, str. 3) a pod. Skratky môžeme vyslovovať dvojako: alebo hláskovane („spelovať“ — eseseser), alebo vysloviť pomenovanie, ktoré skratka zastupuje (Sväz sovietskych...). Napr. v SSSR vyslovíme *v eseseser*, podobne *s SSSR* — *z eseseser*, *z SSSR* — *z eseseser*, naproti tomu *vo SSSR*, *so SSSR*, *zo SSSR*, len ako *vo Sväze*, resp. *vo zväze*, *zo zväzom*, *zo zväzu* atď. Nesprávne by bolo „*vo eseseser*, *zo eseseser*“ alebo „*v zväze*, *z zväzom*, *z zväzu*“. Príčina je v tom, že neslabičné predložky *v*, *z* (písané v doterajšom našom pravopise ako *v*; *s*, *z*) vokalizujú sa na *vo*, *zo* vtedy, ak nasledujúce slovo má prvú alebo druhú hlásku s ňou shodnú (porov. „*z zväzu*, *z zväzom*, *v zväze*“), naproti tomu musia byť neslabičné vtedy, ak nasledujúce slovo začína sa na vokál. Ak je teda napísané *z SSSR* alebo *s SSSR*, príslušnú skratku vyslovíme hláskovane; vtedy je za predložkou *z* vokál a v takejto situácii je *z* možné: *z eseseser*. Podobne, opačne nevyslovíme *zo SSSR*, resp. aj *so SSSR* ako „*zo eseseser*“, nakoľko vokalizovaná predložka *zo* ukazuje na to, že sa má vysloviť *zo zväzu*... Pri iných predložkách výslovnosť môže byť ľubovoľná: o SSSR (o eseseser, o zväze...), nad SSSR (nad eseseser, nad zväzom), pri SSSR, po SSSR, pre SSSR a pod. L. D.

Inštr. sg. samoderžavým? — Substantíva stredného rodu, zakončené na *-ie*, majú v inštr. sg. pádovú príponu *-ím*: vysvedčením, ostrím, povedomím, zdravím. Píšeme ju všade jednotne s mäkkým *-i-*, teda aj po tzv. obojakých spoluhláskach, kde môže zvädzať tvarová blízkosť s príd. menami podľa vzoru *pekný*. Od *samoderžavie* budeme písať inštr. sg. *samoderžavím*, a nie „*samoderžavým*“, ako sme ho čítali v Nedeli, roč. II. (1949), čís. 33, str. 22. L. D.

Názvy platov, poplatkov, odmien ap. — V niektorých odborných štýloch praktických, ktorých základom je právna terminológia, potrebné sú osobitné názvy na pomenovanie platov, poplatkov, odmien ap. V shode s češtinou utvorila sa i v spisovnej slovenčine pomerne početná skupina takýchto názvov zo substantívnych, zriedka i zo slovesných základov príponou *-né*, ako napríklad: *bolestné, bytné, cestovné, činovné, funkčné, mostné, nájomné, nálezné, odstupné, odškodné, poisťné, prepitné, služné, školné, vstupné, výslužné, zápisné* atď. — Menej časté, neproduktívne sú iné prípony, ako napr.: *trhové, miestové; nemocenské, prednostenské* ap. Vo všetkých týchto prípadoch ide o prídavné mená vo funkcii podstatných mien. V stredoslovenských nárečiach možno nájsť obdobné tvary, pravda, s príponou *-nô*; *jarmočnô, mernô* ap. — Do tejto kategórie názvov by dobre zapadol i tvar „*odbavné*“ proti českému „*odbýtné*“. Komisia pre právnu terminológiu prijala miesto neho názov *odbavok*, ktorý sa síce môže priradiť k podobne tvoreným slovám, ako *doplatok, príplatok, závdavok* ap., ale nie je významovo taký jednoznačný, ako by bol tvar „*odbavné*“. Preto je otázka, či sa tvar *odbavok* naozaj vžíja. — Od niektorých slovesných základov je dosť ťažko tvoriť také spodstatnené prídavné mená. V obchodnom živote treba napríklad označiť jednoslovným termínom poplatok za požičanie obalov na tovar (vriec, sudov, debien). Začalo sa používať *požičovné* alebo *pôžičovné* pravdepodobne podľa českého tvaru (půjčovati) *půjčovné*, hoci v slovenčine k slovesnému základu *požičať, požičiavať* organický tvar je *požičné*. ej.

Skloňovanie miestneho názvu Olomouc. — Pravidlá slovenského pravopisu uvádzajú na str. 292 heslo *Olomouc* takto: *Olomouc, -e ž.* Podľa toho má sa toto substantívum skloňovať podľa vzoru „*dlaň*“: *Olomouc, Olomouce, Olomouci, Olomouc, Olomouci, Olomoucou*. V skutočnosti — ako ukazujú doklady — hodnotí sa ako maskulínium a skloňuje sa podľa mužských neživotných, teda podľa vzoru „*meč*“: *Olomouc, Olomouca, Olomoucu, Olomouc, Olomouci, Olomoucóm*. Napr. Výrobou kvarglí je známy *Olomouc* (Petrenko—Hol'ý—Janega, *Československá republika*, Bratislava 1947, str. 57), 16. októbra zavítajú do Bratislavy reprezentanti *Olomouca* (Pravda XXX, 1949, čís. 231, str. 8e), Prvá železnica viedla u nás z Prahy do *Olomouca* (prof. Ján Petrenko, *Prehľad všeobecných dejín*, Bratislava 1947, II. diel, str. 64), Zátopek do *Olomouca* (Lud II, 1949, čís. 175, str. 6a; Pravda XXX, 1949, 177, 8e), Aby táto nová generácia duchovných nadobudla čím hlbšieho vzdelania, schopných bohoslovcov posielal na štúdiá do ... *Olomouca* (Dr. František Hrušovský, *Slovenské dejiny*, Turčiansky Svätý Martin, 1939, 180), V pondelok ... navštívili delegáti KNV a ÚNV z *Olomouca* predstavitel'ov ľudovej správy... Žiliny (Pravda XXX, 1949, čís. 193, str. 6a), Prehĺbenie spolupráce Žiliny s *Olomoucóm* (ibidem).

Ako sa ukazuje, tvar *Olomouc* v ženskom rode dostal sa do našich Pravidiel prostým uvedením tohto tvaru z češtiny, kde sa takto skloňuje. Nie je potrebné zdôrazňovať požiadavku opravy Pravidiel v tomto bode. L. D.

Volley, volley, či volej? — Vo futbalovej hre užíva sa termín „*volley*“ na označenie odkopnutia futbalovej lopty hráčom vo vzduchu. Slovo je anglického pôvodu, kde *volley* znamená ‚salva, prúd, odrazenie lopty‘ (Vilikovský, Anglicko-slovenský slovník, Bratislava 1946, 625). V reči slovenských športovcov je zaužívaná výslovnosť *volej*, i keď anglická výslovnosť tohto termínu je inakšia. Túto formu môžeme čítať aj v športových referátoch slovenských novín. Uvádzame niekoľko príkladov: Šimanský... priamo z *voleja* prekonal Turaiho (Štart III, 15, 1d), Ciulis nádherným *volejom* pod hornú tyč vyrovnal (Šport V, 19, 2a), Tesár odcentroval a Gajdoš z *voleja* vyrovnal (Práca IV, 151, 1b) ap.

Anglické *volley* prepisujeme v slovenčine ako *volej*. Túto formu už vlastne sankcionovali aj Pravidlá slovenského pravopisu v termíne *volejbal* (str. 434). Neobstoí preto forma „*wolley*“ vo vete: Obranci (!) ... kopú loptu z *wolleya* (Šport V, 27a, 3d). Správne je: z *voleja*.

Slovo *volej* je v slovenčine mužského rodu. Keďže je zakončené na spoluhlásku *j*, skloňuje sa podľa vzoru *meč*, teda: nom. a ak. sg. *volej*, gen. sg. *voleja*, dat. sg. *voleju*, lok. sg. *voleji*, inštr. sg. *volejom*, nom. pl. *voleje* atď. sm.

Zľahčovať a obľahčovať, uľahčovať. — Často sa stáva, že jednotlivci nepoznajú pravý význam niektorých slov, najmä takých, ktoré nie sú časté. A ak takíto ľudia píšú do novín, stane sa, že ich vety dostávajú celkom iný význam, než im pripisovali. Toto sa stalo i neznámemu pisateľovi, keď napísal do Bojovníka (č. 8 z r. 1948, str. 1c) túto vetu: „Zákony o sociálnych opatreniach... podstatne *zľahčujú* život pracujúcich...“ Autor tejto vety iste nechcel povedať, že zákony o sociálnych opatreniach podstatne *znevažujú*, *potupujú* život pracujúcich, ale iste mal na mysli, že tieto zákony podstatne *obľahčujú*, robia ľahším život pracujúcich. — Preto dávajme pozor na význam podobných a príbuzných slov! Sloveso *zľahčovať* znamená ‚znevažovať, potupovať niekoho, niečo‘, napr.: Závistlivec *zľahčuje* dobré meno iného, alebo: Nežičlivci *zľahčujú* výsledky svedomitej práce ap. Sloveso *obľahčovať, uľahčovať* znamená ‚robiť niečo ľahším, príjemnejším‘, napr.: Roľník *obľahčuje* si prácu spevom ap. sm.

Vedle redakčný kruh, Zodpovedný zástupca časopisu Dr. Eugen Jóna. — Vydáva Matica slovenská. — Tlačí Neografia, úč. spol., v T. Sv. Martine. Toto číslo vyšlo v decembri 1949.